



UNIVERSITÄTS-  
BIBLIOTHEK  
PADERBORN

## Universitätsbibliothek Paderborn

### Historia Provinciæ Paraquariæ Societatis Jesv

Techo, Nicolas

Leodii, MDCLXXIII.

Liber Undecimus.

**urn:nbn:de:hbz:466:1-38528**

HISTORIÆ  
 PROVINCIÆ PARAQUARIÆ  
 SOCIETATIS JESU  
 LIBER UNDECIMUS.



**I** Pso Conceptionis Virginis sacro die, Provincia præfecturam auspiciò iniiit Didacus Boroa, ingenti famâ sanctitatis, inde ortâ, quòd supra communem modum austeritatem profiteretur, & Indorum emolumento se totum traderet. Ipse olim Calchaquinos in Tucumaniâ, Guarambaræos in Paraquariâ, magnâ ope iuverat: Inianenses ad Paranam, Iguafuanosque constructis oppidis incluserat: ad Urvaicam Sancti Xaverii coloniz fundamenta jecerat, & utriusque fluvii missionibus diu cum laude præfuerat. Ante verò partitionem Provincia in Chileni regno non inutilem operam navarat. Cordubæ & in Assumptionis urbe Rectorum agens, Quichoanæ & Guaranzæ linguæ beneficio Indorum salutem incredibilem zelo procurarat. Consentaneum igitur erat, ut qui singulas Provincia partes Apostolicis expeditionibus adjuverat, universæ simul virtutum splendore illustrandæ præficeretur. Quamvis verò omnes de tali Præfide sibi gratularentur, præ cæteris tamen Indorum missionibus occupati animi lætitiâ ostentabant, sperantes ministerium suum ab tanto capere vigorem hausturum. Nec eos fefellerit opinio, nam prima ejus cura fuit, Indorum quaquâ latè patent immensæ propè regiones, fide Christianâ imbuere, aut imbutas aliis adjumentis procurare. Ejus auspiciis Petrus Martines & Andreas Valera excursionem quadimestrem, hinc quadraginta leucis ad fluminis Dulcis, inde sexaginta ad Salsi littora extenderunt, multiplices dæmonis technas variis in locis utiliter dissolventes. Multi negatâ immortalitate animarum, Atheistarum more, omnibus se vitiis conspurcantes, alii solemnem debacchationum materiam nefandis ritibus dæmoni consecrantes; alteri eodem incubo, aut Ariolorum operâ abutentes, pessima documenta dedocti; iisdem admittentibus sapuere. Ter mille exhomologesi, multi Baptismo expiati sunt. Inca mulier, quò se ab spurco amatore liberaret, pendens JESU-CHRISTI Crucifixi signum objecit, interrogans pro quo Deus in eâ Cruce mortuus fuisset? respondenti, pro se, casta virago exprobravit: pudeat ergo te, tanto amoris scelus velle reponere. Ægra mulier per visum spectavit cœlestem Jerusalem auro undique fulgentem, sed quòd ignoraret Christianorum rudimentorum preces, ab ejus civitatis ingressu repulsâ, ad arctam semitam deducta est, ubi eam aculeati crabrones fœdè lancinavère: ne pejora ei contingerent, invocata JESU & MARIA nomina fecerunt. Sancti Michaëlis Collegium non sine religioz pacis inquietudine civibus concordiam peperit. In hujus urbis agro periculosiores turbæ Societati laudis materiam dedere. Jucumanitam, Indorum pagum, Chilemino hostium ferocissimo duce, quadringenti Calchaquini invaserant, & cæde incolarum factâ, ctematis ædibus, temploque, cum præda in suos se fines receperant. Qua de re momiti Ignatius Lojola, nostri Ordinis Sacerdos, & alter Socius, nequicquàm reluctantibus Hispanis, certum adiri vitæ periculum vociferantibus, ad cineratum pagum se contulère, ubi vulneratos omnes expiavere, cadavera ritè sepelière, & demum indemnes domum rediere. E cæteris Tucumaniæ Collegiis, hostibus obversis, excursi ab Sociis non potuit. Didacus tamen Boroa Provincialis, officii necessitate in totius Tucumaniæ utilitatem versâ, afflictâ bello Collegia lustrans, ingenti fructu varias adiit Indorum regiones, lustratâque quadringentarum leucarum itinere Tucumaniâ, ad Para-

nenfia

CAPUT

I.  
 Didaci Boroa Præfecturæ initium, & Sociorum per Tucumaniam gesta narrantur.

1634

Didaci Boroa commendatio.

Excursio ad fluvios Salsum & Dulcem.

Inde mulieris castitas.

Ignorantia doctrina Christiana castigata.

Audacia Ignatii Lojola.

Didaci Boroa fructuosi labores.

nenſia Neophytorum oppida citatiſſimè ſe contulit, Sociorum multiplices labores coram inſpecturus, & Chiriguanarum expeditionem exornaturus.

**CAPUT  
II.**

Expedi-  
tio ad Chiri-  
guanas.

*Chiriguanarum origo.*

*Ferocitas.*

*Numerus.*

*Conversio-  
dorum ſpes.*

*Doctores.*

**C**HIRIGUANARUM natio eſt longè ferociſſima, de quorum origine hæc pauca accipe. Poſtquam Paraquarienſes Indi, ante adventum Hiſpanorum, Alexium Garciam (de quo ſuprà palam factum eſt) è Peruvia finibus reducem crudeliter trucidarunt, ſeu vindictæ metu, ſeu prædandi licentiâ, cum Paranenſibus confæderati, patrio ſolo deſerto, eò tranſmigrare volvere, quò Alexio duce paulò antè perrexerant. Condiçto tranſmigrationis tempore, Paranenſes factò itinere per Pilcomai fluminis proxima loca, ad eos montes, qui Taricenſi Hiſpanorum oppido contermini ſunt, pervenère: Paraquarienſes verò aliâ viâ progreſſi, poſt immenſa terrarum ſpatia, conſedère ubi Sancti Laurentii oppidum non procul ab Guapâ litore ſitum viſitur. Communicatis deinde conſiliis, in ſummitatibus montium pagos ſuos conſtruentes, continuis excuſſionibus vicina longinquaque loca tantâ pertinaciâ depopulati ſunt, ut fama ſit, ab Chiriguanis, neſcio unde eam appellationem ſortitis, centum millia Indorum non integro ſæculo aut occiſa, aut in ſervitutem abacta fuiſſe. Primis tranſmigrationis ſuæ temporibus, hiſ ſolemne erat captivorum corporibus veſci: deinde verò commercio clam cum Europæis inſtituto, ab eſu humanæ carnis abſtinentes, populos eo ſine captivabant, ut mancipiorum loco divenderent: ita tamen ea commercia exercebant, ut non deſinerent, oblatâ occasione, iſtis Hiſpanis eſſe malefici, cum quibus multa prælia miſcuerunt: & eò progreſſa res eſt eorum audaciâ, ut publicè & impunè Franciſcum Toletum, Peruvia Proregem, armis laceſſiverint; hætenusque non deſinant Tarifam, Paſmaſam, Pilaſam, Tominam, Miſcam, Peruvia oppida, univerſam denique Sanctæ Crucis in Montanis, & Tucumanæ Paraquariæque fines, infeſtare. Ad eò ut nulla natio in mediterraneis Americæ Australis regionibus, Chiriguanis lucri cupidine inſtigatis, & continuo prædandi uſu exercitatis, aut Hiſpanis terribilior, aut aliarum nationum Indis nocentior, competiatur. Quod mireris, quater mille capita ſolummodò olim tranſmigrariſſe fama eſt: ſed poſtmodum captivis ad ſuos mores conformatis, & progenie factâ, numero aucti, extra montes ſuos dilatari, longè latèque cum ſuo nomine terrorem ſparſerunt. Ad hanc gentem Chriſto domandam nulla ars hætenus profuerat; fruſtra remedia omnia Peruvia Epifcopi tentaverant: fruſtra Emmanuël Ortega, vir planè Apoſtolicus, ante triginta annos face Evangelicâ tenebras gentis diſſipare conatus fuerat: fruſtra Martinus Del Campo, concivis & propinquus meus, necnon alii Collegii Sanctæ Crucis in Montanis Socii, deſideria in domandis feris hominibus intenderant: ad eò ut tanquam deſperatæ ſalutis ab multis retrò annis fermè deſererentur. Donec hæc, de qua ſcribimus tempeſtate, Franciſco Diaſtano, in Chuquiſaceniſi urbe res Paraquariæ apud Senatam Regium procuranti, occurrerent aliquot Chiriguanæ, ſignificantes non ægrè populares ſuos Fidem Chriſtianam capeſſituros, ſi Societatis Sacerdotes, Guaranzæ linguæ periti, ad eos irent. Quâ re cognitâ, Didaci Torres Paraquariæ Exprovincialis, in eadem urbe verſantis, auſpiciis (qui ab Guſmano homine prædivite magnam pecuniæ ſummam, & annuum quingentorum aureorum cenſum, pro ea miſſione impetrârât) Franciſcus Diaſtanius cum alio Sacerdote animos gentis tentaturus, in Chiriguanarum terras ire auſus eſt. Ex qua expeditione id relatum eſt, ut Didacus Torres ad Præpoſitum Generalem ſcriberet, videri ſibi è re Chriſtiana futurum, ſi duo Socii, in Paraquarienſibus miſſionibus exercitati, in Peruviam mitterentur, ex profeſſo Chiriguanarum ſaluti operam navaturi. Igitur poſtquam acceſſit Generalis voluntas, & Nicolai Durandi Maſtrilli Peruvia Provincialis, necnon Senatûs Regii, idem agitantium, litteræ reddita ſunt, Didacus Boroa Provincialis nihil ſatius habuit, quàm ut ad Paranam ſe conferret, Socios tantæ expeditioni idoneos electurus. Inter ambientes Petrus Alvares magnis per Paranam, Urvaicam & Tapenſem regionem laboribus perfunctus, necnon Ignatius Martines, in Guarania, Itatinenſi & Tapenſi provinciis clariffimus, electi ſunt; qui è Tapenſibus oppidis viam ſexcentarum leucarum molientes, eo quo diſceſſerant anno,

Chiriguanarum

Chiriguanarum fines ingressi, majori labore, quàm fructu (uti Peruvix Annales narrabunt) per aliquot annos insudavere.

**P**AULÒ antequam Socios ad Chiriguanas dimitteret, Didacus Boroa Provincialis Collegium Assumptionis inspectum iverat; unde rediens Paranensium, Urvaicensium, Tapensiumque oppidorum lustrationem, continuato itinere, pro munere occcepit. Quem, annotatis singulorum locorum hujus anni rebus, sequi lubet, ut ex itinerum qualitate, laborumque multiplicitate, quàm Apostolica sit Paraquariensis Provincialatus dignitas, semel appareat. Triginta leucis distat ab Assumptionis urbe primum Paranae oppidum. Unde, emensis viginti leucis, Provincialis Itapuam delatus, ab Neophytis, quorum plerisque ipse Christo aliquando genuerat, variâ hilaritate exceptus est. Itapuani, quòd plerique infantes nescio quâ aurâ afflati morentur, ab Divo Ignatio quæsivere mali remedium, non irritò successu; nam postquam spondere, Sanctissimi Patris festum quantâ possent pietate se celebraturos, observatum est deinceps rariores mori. Ibidem mulier in limine domûs interrogata ab prætereunte Socio, num infantem suum, quem sinu gestabat, initiales doctrinæ Christianæ preces edoceret, respondit, se ab ipso infante doceri: miratus Pater responsi insolentiam, ab lactente panè puero petit ut solitas preces recitet, quod cum nihil hæsitans fecisset, laudavit Dominum, qui linguas infantium facit esse disertas. Decimo-quinto lapide supra Itapuam coloniam Corporis Christi oppidum visitur, ante duodecim annos ab ipso Didaco Boroa fundatum, quem incolæ venientem, ut primum animarum suarum parentem, omni officiorum genere excepere. Inter Itapuam & Corporis Christi colonias, Guairaniæ reliquiæ in duobus oppidis novo Provinciali non parvam commiserationem peperere, consideranti ad qualem paucitatem redacta esset numerosæ provinciæ multitudo: de quibus plura dicere non lubet, ne recentem ingentis vulneris dolorem, nondum obductâ cicatrice, impactò que renovem.

**I**NSPECTO Parana, sexdecim leucarum itinere ad primum Urvaicæ oppidum, Conceptionis Immaculatæ nomine insignitum, transmisit. Ubi duobus Sociis fide dignis spectantibus, Divorum Ignatii & Xaverii pictæ tabulæ abundè sudavere: non sine funestorum eventuum metu; animis similia prodigia in ominosam calamitatem detorquere solitis. Nec aberant humana indicia, Mamalucis ad Oceanum, quâ Tapensem Provinciam spectat, sese ostentantibus. Tertio inde lapide ad Urvaicæ litus Iguasuani recenter translati, Provinciam, qui primos gentis ad Fidem & oppidum ante novennium reducerat, hilariter recepere. Post ejus discessum aliquid hæc turbatum est, tribus Neophytorum turmis ad patrias sylvas fugâ se recipientibus, quos tandem omnes incredibili Sociorum diligentia repertos, ad Christi caulas postliminio adegere. Ex hac statione Provincialis adverso Urvaicâ Divi Xaverii oppidum petens, in exigua quatuor leucarum navigatione naufragium fecit: navigationis comites vi tempestatis abstracti, quòd ab torrente violenter abreptus fuisset, periisse putarunt, ideoque pro ejus anima sacrificatum est. Sequenti verò die nuncius de ejus incolumitate acceptus, Socios multipliciter exhilaravit, præsertim cum competissent indubiè periturum, ni Iguasuani de naufragio moniti, per fluctus irato mari similes enatando, eum cum certo periculo ereptum ivissent; ejus nempe corpus servantes, qui suas animas è dæmonum servitute eripuerat. In Sancti Xaverii oppido, cujus ipse etiam Provincialis fundamenta jecerat, bis mille reductorum capita reperit. Inde integro die navigans, Acaraguam, seu ad Assumptionis novam coloniam se contulit, quo in loco hoc anno trecenti & quadraginta-duo adultæ ætatis Barbari, & nonaginta septem infantes, Christianorum ritu abluti sunt. Inter quos memorabile factum fuit unius, octo pellices Christophoro Altamirano ibi curanti sitentis, & in has voces prorumpentis. *Ex his omnibus pellicibus prolem feci, ideoque omnes mihi caræ sunt, sed longè carior est Deus à te nobis annunciat, cujus amore antiquissima harum mulierum pro uxore mihi retenta, ceteras manumitto, totidem popularibus meis, quos tibi sisto, legitimo Matrimonio jungendas, quid*

CAPUT  
III.  
Didacus Boroa Parana lustrat.

Infantis habitus.

CAPUT  
IV.  
Didacus Boroa Urvaicam inspicit.

Sudor portento.

Turba Iguasuanorum.

Provincialis naufragium.

Quadringenti & triginta novem baptizati.

Acaraguensis auctio conversio.

*jam obstat quin baptizer?* Applaudenti Altamirano, & indubiè post sex dies proximo festo, magnâ celebritate baptizandum affirmanti, forti voce respondit: se nolle tanto tempore sub dæmonis jugo gemere, sed velle in libertatem filiorum Dei statim asseri: quare illicò baptizatus est. Idem paulò pòst in lethalem morbum incidens, Altamiranum de suâ mortis periculo sollicitum subtristitè que sic consolatus fertur. *Esset, inquit, quod doleres, si Ethnicus morerer; jam cum hæres regni Dei per Baptismum effectus sim, est multum, quod mihi promissum regnum speranti gratuleris.* Ex hac colonia reflexo sexdecim leucarum itinere, Piratinienfè Sancti Nicolai oppidum Provincialis petiit; in cujus oppidi condendo templo hoc notabile accidit, quod matres non contentæ terram per se bajulare, lætentibus infantibus, quos brachiis portabant, corbes fecerint eo fine, ut Deus Optimus Maximus pro suo cultu laborantes benigno vultu respiceret. Porro ex Piratinianis hoc anno centum & septuaginta circiter capita Christianis accessere. Josephus Domenecus Purificatæ Virginis oppidum, ab Piratinienfibus unius diei intervallo distans, regebat, dum Provincialis advênit, à quo inductus mos supplicabundè circumferendi Venerabile Sacramentum: quod ut decentissimè in summa rerum inopia fieret, Neophyti mille & quingentos arcus ex frondosis arboribus floribusque erexerunt. Ex eadem materia in quatuor fori angulis dispositis altaribus, ex quibus genus omne ferarum & domesticorum animalium suspendere, magnâ advenarum, tum Neophytorum, tum Ethnicorum admiratione, ex his celebritatibus Mytheria nostra æstimare discendum. Josephus Oregius & Petrus Spinosa, in Caaroënsi Martyrum Japoniæ oppido, partim adultorum, partim innocentium, mille & septuaginta-duo capita sacris undis immerfere. Tambabæus, oppidi dux, centum Barbaros, magna ex parte Ethnicos, ex latibus reduxit. Josephus Oregius, peste grassante, longè excurrèns, plurimam utilitatem omni hominum generi, Sacramentorum collatione, attulit. In Apostolorum Petri & Pauli colonia Adrianus Knudius sex suprâ quingentos, partim infantes, partim adultos, Christianos fecit. Idem Indæ mulieri post partum secundas rumpere impotenti, coque de vita periclitanti, author fuit, ut se Divo Ignatio committeret, non irritâ pietate; nam statim & secundas rupit, & post secundas secundum partum effudit. In Sancti Caroli sede non minorem Socii collegere messem animarum, quibus invidens humani generis hostis, tygridis assumptâ formâ, quantum in se fuit, Catechumenum deterruit ab susceptione Baptismi: Indam verò eadem de causa, turpissimi hominis figuram induens, impacto læpiùs in ejus caput fuste, pænè exanimavit: frustrato utrobique conatu, nam uterque Baptismi gratiam metuere.

Barbarorum  
mulierum  
pietas.

Venerabile  
Sacramen-  
tum à Bar-  
baris cultū.

Mille & se-  
ptuaginta-  
duo capita  
baptizata.

Item quin-  
genta.

Et ferè alia  
totidem.

#### CAPUT

V.  
Didici in Bo-  
roa Cismò-  
tana Tapen-  
sis Provin-  
ciæ oppida  
adit.

Octingenta  
familia re-  
ducta.

Nongenti &  
quinquagen-  
ta baptiza-  
ti.

In boara vi-  
sitationis co-  
lonia.

Quingenti  
rivo loti.

**I**NSPECTIS his tribus Urvaicæ ultimis oppidis, uno fermè die abs se distractis, triduanum iter moliens Provincialis, ad Sanctæ Theresiæ coloniam, eis ipsos montes sitam, contractâ ex laboribus valetudine, pervénit. In Sanctæ Theresiæ curabant Franciscus Ximenius & Joannes Salas, quorum maximè operâ ex octingentis familiis jam reductis, trecenti fermè adulti homines, & sexcenti quinquaginta infantes, cæteris pro more in aliud tempus dilatis, in numerum filiorum Dei relati sunt. Postquàm Provincialis utcumque convaluit, octavo ab Sanctæ Theresiæ colonia lapide, oppidum ab Visitatione Virginis dictum, nuperrimè inchoatum, lustrans, reperit convenisse complures Barbaros, Fidei Christianæ desiderio incensos: sed quòd copia Sociorum non suppereret, eos Patribus in Sanctæ Theresiæ & Sancti Joachimi oppidis commorantibus commendavit. In Sancti Joachimi colonia Joannes Suarius Barbaros ad Fidem traductum ibat, quorum hoc anno circiter quingenti Baptismum suscepère. Locus ipse erat montibus asperimus, & ingentibus saxis obfusus, inter quæ saxa, fragosissimaque memora, habitabant indigenæ, unde pederentim summis laboribus educendi erant, antequam sociabilem vitam edocerentur. Fructus eorum laborum amplissimi: quorum palmaris fuit, hominem jam sepultum baptizasse. Solent Socii, grassante peste, per emissarios Neophytos indagare, num qui in villis & nemoribus ægri Sacerdotis operâ indigeant. Unus ex his Suario retulerat Catechumenum unum sine Sacramentis in

remoto

remoto nemore defunctum fuisse. Hoc audito excanduit Pater, quod ante ejus mortem non se monuisset; & instinctu, ut putatum est, divino, inter irati animi signa, ad mortuum illum velle se ire elata voce profert; cui emissarius, frustra ibis, o Pater, nam non tantum mortuum, sed etiam sepultum reperies. Ivit tamen Suarius ad designatum locum, quod cum pervenisset, quasi exploraturus num vocem aliquam perciperet, sepulchro aurem admovent. Mirum dictu: ex ipso sepulchro levissimum quiritatum audit, quasi hominis deficientibus jam plane viribus tenuissimè suspirantis. Quare Suarius per se, & per alios, superpositos lapides amovens (nam in ea regione, quod solum petrosum sit, humana cadavera injectis lapidibus sepeliuntur) avidissimè pereunctatur, num vivat? Respondentem te adhuc vivere, interrogat: num approbatis Fidei Christianæ Mysteriis, delictorum suorum poenitens, hæres regni Dei per Baptismum effici velit? Affirmanti Baptismum confert: quo accepto vivere desinens, ad Cælos, ut spes est, evolavit: tanto optimi Patris gaudio, quantum nullis verbis nemo queat exprimere. Difficilis erat ex Sancti Joachimi ad Jesu-Marianum oppidum, trans ipsos Tapenses montes positum, via, quam ut perviam faceret Christophorus Arenas, per intacta nemora, deturbatis arboribus, & impervia saxeta, pedetentim toto nisu colluctationeque corporis incedens, inter saxa ingentem thesaurum invenit; infantem scilicet in ramali solitariaque casa cum morte colluctantem: quæ baptizata, iter prosequutus, ad Divi Joachimi coloniam pervenit, ubi aliquamdiu Joannem Suarium, defectu Socii immenso prope labori succumbentem, peste grassante, juvit. Uno eorum in oppido remanente, per vices omnia circum loca exploratum ibant, Baptismum moribundis conferentes, æternum utique perituris, nã Deus Optimus Maximus utrique Socio vires laboribus pares suffecisset.

*Sepulchro baptizatus.*

*Iter apertum*

**E**X Sancti Joachimi coloniã transmissis Tapensibus montibus, post bidui iter, Jesu-Marianum oppidum, superiori anno inceptum, Provincialis tenuit, Petri Molæ & Christophori Arenæ laboribus clarissimum. Mille Barbarorum familias in album retulerant, cum pestis coloniam hanc invadens, plerosque novos incolas dispalavit; ad quos indagandos juvandosque Petrus Mola profectus, primo statim die febricitare cœpit; quo morbo non obstante iter continuans, sub dio & humi in madidâ veste cubans (nam aliquoties in obvios fluvios lapsus fuerat) æger ipse salutem æternam infusus salutaribus aquis plurimis mortalibus peperit. In alterâ viginti-quatuor dierum excursionè Christophorus Arenas per eandem fermè arumnas quotidie magnum ægrorum numerum collato Baptismo ad cælos transmissit. Barbaris mulierem ad sepulchrum efferentibus occurrens, Deo plenus, Sandapilæ admotâ aure, & excepto tenuissimo sibilo, jussit eam evolvi, interrogataque, num nostris mysteriis credens baptizari vellet, respondit id maximè se velle: recepto igitur Baptismo, verè vivere in terris desit, & ut spes est, in cælis cœpit. Ethnicus eam ab Christophoro Arenâ vitæ redditam fuisse credidere, sed ego sine gravi examine, miraculorum haud temerarius assertor, rem in medio relinquo: nam cum mos sit inter hos Barbaros, populates suos, antequam animam exhalent, pro mortuis deslere, & quandoque efferre, quamvis multorum Sociorum mores ab talibus signis patrandis non abhorreant, haud ausim tamen ejusmodi eventa pro miraculis venditare. Miraculum certè fuit in tantâ temporum iniquitate, ab duobus Sociis domi forisque mille & trecentos infantes, necnon mille & sexcentos adultæ ætatis homines, sacro ritu fuisse lotos. Secundo ab Jesu-Marianâ coloniã lapide locus erat novo oppido destinatus, ad quem aliquot centenæ familiarum concurrerant, unum de Societate sibi concedi summis votis postulantes. Ad id procurandum Caraichure Ethnicus ab popularibus suis ad Provinciale missus, quinquaginta leucis obviã procedens, non destitit causam suam agere, donec tandem Provincialis motus constantiã hominis, evocato Augustino Contreras, fundamenta novi oppidi jaceret, sub Divi Christophori tutelâ futuri, & tantam prosperitatem sub ipsius initiis habituri, quantam nulla fermè alia colonia habuerat. Nam sesquiennali spatio novæ foundationi quatuor mille & sexcenta capita nomen de-

CAPUT VI.

Didacus Boroa ad Tapensis Provincie colonias trans Igaim positas pergit.

Mille familia reducitur.

Barbara mulier in Sandapilâ baptizata.

Bis mille & nongenta capita baptizata.

Sancti Christophori colonia missa.

Quater mille & sexcenti repluti.

dère. Carachure primus popularium Baptismum meruit, ceteris in sequentes menses dilatis. Trans Igaim etiam feliciter surgebat Sanctæ Annæ colonia, octingentis familiis conspicua, quas Ignatio Martinio ad Chiriguânas profecto Emmanuel Bertot magnis augmentis rexit, quæ augmenta ad hunc & sequentes annos pertinentia sigillatim non recensio, quod authentici codices nuper conflagrantes constat tamen ab ejus origine hæcenus ex eâ gente per Societatis homines quinquies mille & quingenta capita per primum Sacramentum Christo asserta fuisse. Grassante peste Emmanuel Bertot ad ægros per bajulos ferebatur, infirmâ manu baptismum & alia Sacramenta conferens; nam solus numerosum oppidum procurabat, nec aliunde sperare poterat auxiliarem Socium, quod ferme singuli in singulis oppidis versantes multiplicitate operum pænè obruerentur. Quid facitis, Europæi Academici, bibliothecas diu noctuque evoluentes, operam & oleum perdendo, dum nos tantam operarum inopiam quotidie lugemus?

*Quinquies mille & quingenta capita sacro Fonte immersa.*

## CAPUT

VII.

Didacus Borroa oppida Tapentis Provinciae cis Igaim posita perspicit.

*Mille & septingenti & sexaginta novem ritè loti.*

*Item ferme septingenti.*

*Item mille & nonaginta quatuor.*

*Nonon quadringenti & septuaginta. Et sexcenti & sexaginta septem.*

*Item mille ducenti & quadraginta novem.*

*Nonon septingenti & undecim.*

**E**X Sanctæ Annæ statione Provincialis Igaim transmittens, Araricanam Nativitati Beatæ Virginis dicatam coloniam, eodem die tenuit, cui regendæ Petro Alvares in Peruviam profecto successerat Paulus Bennavidius: unde jure merito Araricani dicere possunt: Petrus & Paulus legem tuam docuerunt nos, Domine. Quorum utriusque maximè operâ ducenti & sexaginta-novem supra mille infantes, & quingenti ferme adulti, longè pluribus in Catechumenorum album relatis, Baptismum suscipientes, hoc anno Christianis nominibus insigniti sunt. Paucis milliaribus Araricâ abest Divorum Cosmæ & Damiani oppidum, hujus anni partus, sed præcedenti ab Valquio Provinciali conceptus. Mense Januario ineunte, hunc locum occupavit Adrianus Formosus Neapolitanus, qui mille familias Ethnicorum ex vicinis nemoribus mirabili felicitate reduxit: ex quibus nongentos atque duodecim ex omni ætate baptizavit. Is ad villam evocatus moribundæ mulieri Baptismum collaturus, in has voces erupit. O, si equus in oppido esset, quo vectus periclitanti quàm citissimè auxilium conferre possem! quo dicto, domo egressus, occurrit duobus adolescentibus, equum ex alio oppido advehentibus: quo consensu, præcipiti cursu ad ægram volavit, animam jam vix recipiantem: quâ baptizatâ, in laudes misericentis Dei multis verbis excurrit; non enim dubium erat, sine Baptismate eam mulierem emigraturam, ni copia equi superstitet. Inde non longè aberat Sancti Michaëlis colonia, ubi Christophorus Mendoça & Michaël Gomez præter jam baptizatos, baptizandosve mille & nonaginta-quatuor adultos, necnon quadringentos & septuaginta-duos infantes, sacro Fonte immersere. In vicinâ Sancti Josephi sede Josephus Cataldinus quadringentos ferme proventæ ætatis homines, & ducentos sexaginta-septem infantes, solus ipse Christianos fecit. Ibidem puer septennis patrem suum pellicis amoribus obnoxium non desisteat monere, ut se pessimis vinculis extricaret: sed homo ferox ab puero se objurgari non patiens, irâ & indignatione correptus, ut se ab importuno monitore eximeret, non semel pro cibo venenosam radicem obtulit. Sed puer, seposito veneno, patrem non desisteat rogare, ne viam perditionis capessere. Constantiæ in tantilla ætate primum fuit de parente triumphasse, qui tandem innocenti censori dans manus, pellicem alteri Indo nuptui tradidit. Sancti Thomæ oppidum Ludovicus Ernotius pergebat regere, operâ Emmanuëlis Bertorii subinde adjutus, magno animarum proventu: nam hoc anno mille & ducenti & quadraginta-novem adulti, præter septingentos & undecim infantes, baptizati sunt, & supererant longè plures Ethnici Catechumenique, idem sibi beneficium conferri postulantes. Felix hic fuit adolescentis exitus, amore patriorum morum ab aspectu Sociorum nostrorum fugientis, diligentissimeque intendentis, ne in Christianæ Catecheseos casses aliquando incideret. Is lignum ingens super terram elatum escâ suppositâ ita libraverat, ut si quæ fera subtus incederet, deturbato levi retinaculo, eo cadente, opprimeretur. Interjecto verò tempore, ad locum insidiarum inadvertenter rediens, ligni casu ita ipse obrutus est, ut reliquo corpore contrito, solum caput & manus extarent: quarum nisu suffosâ humo, ab superposito pondere se

utrumque

utcumque extricans, animæ remedium per Baptismum rependo, petitum venit & obtinuit.

**D** I A C U S Boroa Provincialis, in inspectione Paranae, Urvaicæ, & Tapensis Provinciae, præter benè magnum infantium numerum, octingentos ferè adultos suâ manu primo Sacramento initiavit. Nam Socii in singulis oppidis, si quos haberent Catechesi informatos, lubenti volentique in aliquod onerosæ dignitatis solatium baptizandos offerebant. E Tapensi Provincia per Japeivense Urvaicæ ultimam oppidum iter circumflectens, ad portum Boni aëris navigavit, unde Franciscum Diastanium, quadriennali procuratione apud Senatores Regios pro Indorum defensione ante occupatum, ad Tapensem Provinciam amandavit, in Jesu-Mariano oppidò contra Mamalucos invigilaturum; nam tumor increbuerat, non ex vano sumptus, eos in Neophytos nostros Tapenses arma mōsiri. Petrus Romeus, rerum gestarum ab Sociis suæ curæ subditis seriem scribens, tredecim millia & octingenta in numerum filiorum Dei, hoc, de quo scribimus anno, per Baptismum fuisse relata asserit. Qui numerus ferè nullus erat, si conferretur cum Catechumenis aut Ethnicis ad mare vergentibus, infinitam materiem præbituris, si copia Sociorum suffecisset: sed Socii magnâ ex parte singuli in singulis oppidis præsentibus laboribus vix, aut ne vix quidem, pares erant: nedum ad longinquiora extendi poterant. Nam in his rerum initiis, singulis incumbere areas domorum novis incolis assignare, templum & privatas ædes pro se exstruere, leges politicas stabilire, per se vel per alios ad oppida Ethnicos invitare, venientes excipere, graffante peste per latibula sparfos ægros inquirere, in oppido victitantibus omni officiorum genere adesse, Catechesim facere, Sacramenta ministrare, dolentes solari, Ariolorum technas evolvere, infirmorum corporibus mederi, venam secare, pharmaca miscere, ulcera tractare, agrum exercere, hortulum componere: quibus si addas Sacerdotale pensum, vix spatium sumendi cibi carpensive somni suppetebat. His accedebat ciborum insolentia, panis, vini, & rerum pænè omnium inopia, gentis novæ fastidiosi mores, atque intolerabilis pænè solitudo; nam cum barbarissimis hominibus conversari, tormentum potius quam solatium est. Et quia centum & quinquaginta leucis urbes Hispanorum, ubi necessariæ res ad vestitum emebantur, distabant, infinitis prope incommodis Apostolici viri implicabantur, quo in opere unus hoc anno morte cruenta sublati est.

**D** U O Guaitaniæ oppida post transmigrationem maximè laborabant vestimentorum penuriâ, idèò quòd campi & sylvæ Paranae adjacentes gossipio alendo non satis idonei essent, vapore fluviali ante maturitatem florem corrumpente. Cui malo mederi volens Antonius Ruifus, centum & quinquaginta leucarum itinere ad Sanctæ Fidei urbem Petrum Spinofam cum selecto Neophytorum manipulo miserat, ovium greges per immensam solitudinem advecturum; & jam pænè medium iter confecerat, cum res accidit luctuosa. Paucis ante diebus aliquot Hispani viatores Guapalachibus vagabundis Barbaris damnum intulerant, qui in vindictam intenti, simul ac ex campis non procul ab Paranae littore fumum, viatorum vestigium, conspexere, rati Hispanos esse, in tempestâ nocte ad eum locum, ubi cum suis Petrus Spinofa sub dio, ut fit, pernoctabat, summo silentio veniunt, & primo statim impetu quinque Neophytos ejus comites jugulant. Secundus impetus fuit in ipsum Spinofam, tumultu expergefatum, petentemque, quid rerum ageretur: cujus vocem ut audire Barbari, opinantes eum unum ex Hispanis esse, quos neci destinaverant, magno tumultu nudavere, nudatumque verberibus affecere, donec putarent expirasse. Sed is post tot verbera utcumque sibi redditus, suaviter invocans JESUM & MARIAM, provocavit iteratum paricidarum furorem, tumultuose vociferantium, frustra ab JESU & MARTIA eum auxilium petere: inter quas impietatis voces penitus oppresserunt. Brachio ejus avulso, reliquum cadaver tygris escam futurum hinc inde distraxere. Ut illuxit, & Sacerdotem abs se occisum perspexere, ferunt pœnituisse facti; nam ad necem solummodo querere

## CAPUT VIII.

De reliquiis Missionariorum rebus.

Provincialis octingentos baptizat.

Summa baptizatorum.

Sociorum multiplices labores.

## CAPUT IX.

Petrus Spinofa à Barbaris trucidatur.

Quinque ejus comites interficiuntur.



dicebantur Hispanos illos, qui pridie eo loci pernoctarant. Non deest, qui asserat, ab parricidis non ignoratum, antequam necem patrarent, eum fuisse Sacerdotem. Dilapsis prædonibus, avulsi brachii manus, digitis in formam Crucis decussatis, inventa fertur.

CAPUT  
X.  
Petri Spino-  
sæ vita.

Prædictio.

Spinosæ Ma-  
træ pietas.

Fratres.

Labores.

Afflictandi  
corporis su-  
dium.

Virginitas.

SUNT, qui nostrum Spinosam Martyrem appellant, eâ ratione adducti, quod Siccarii Ethnici & Apostatae, implorantem JESU & MARIÆ nomina ludibrio habentes, parricidium perfecissent. Scio in Madritensi Collegio inter Societatis Martyres aliquando fuisse depictum, sed longè securiori viâ in compendio Societatis Martyrum incescit Alegambe, dubitans an Fidei causâ mortem obierit; sed corrigendus in volumine mortuorum illustrium, dum ejus mortem ad annum hujus sæculi trigessimum-septimum refert. Quidquid sit de causa mortis, germanus ejus frater, nostræ Societatis Sacerdos, olim eum ab Barbaris trucidandum prædixit: qui in Peruvia degens exquisitis litteris parentes suos monuit, ne ullam curam omitterent in educando fraterculo suo, futurum enim, ut Societate inita, se in Indiam sequeretur, & ab Barbaris trucidaretur. Fidem adstruxit prædictioni eventus. Quin & Spinosæ noster, jam Societatis scholasticus, in Æde sacra ferventer Deo se comendans, visus sibi est à Barbaro in terram prosterni, raptari, cædi, atque ad se ut rediit, humi jacere se comperit; ita lassato affectoque corpore, ac si reverâ verbera excepisset. Hoc Cordubæ in Hispaniâ contigisse tradit Alegambe. Mater ejus, electissima matrona, sic eum adhuc parvè infantem alloquuta fertur. *O fili, te prius videam mortuum, quam lethali culpa sedatum: vide, ô fili, ne aliquando pudoris florem turpitudine commacules. Si matrem tuam amatissimam ingenti gaudio afficere vis, promitte ex nunc nunquam te castitatem violaturum.* Hæc cum profusis lacrymis mater pronunciaisset, ita commota sunt pueruli viscera, ut coram ea sanctè promitteret, perpetuam se castitatem servaturum. Hæc mater quatuor filios habuit, Societati nostræ omnes mancipatos, quorum unus Augustinus nomine, ab Nierembergio inter illustres Societatis Heroës amplissimè celebratur. Præclari verò quaternionis facta, Apostolicis digna operariis, eleganti carmine ab laureato poëta Alfonso Bonilla decantata, non parvam claritudinem accepere. Noster Petrus posito Religionis tyrocinio, Cordubæ in Bætica operam litteris dedit. Hispali Sacerdotio initiatus, in Paraquariam navigavit. Cordubæ Tucumanorum perfectæ studiorum & cæterarum probationum curriculo, in Guairaniam missus, post exultos Niuseatinguenses Barbaros, ferocissimam Taiabæ antropophagorum gentem ad oppidum & mansuetudinem Christianam mirabili tolerantia reduxit. Nullum subterfugebat laborem aut periculum, ubi de Indorum salute agebatur. In transmigratione Guairaniae miserimæ genti levamenta quærens, in solitudine morbo oppressus animam exhalasset, nî Ruisus accurrens, sectâ ejus venâ, respirandi meatus referasset. Ad Urvaicam naufragium passus, sub aqua periculosissimè submersus fuit, adeo nullâ impatientis animi significatione, ut etiam suam sortem risu elevaret. In Guairania Simoni Maçetæ de vita periclitanti ob Mamalucorum furorem succursurus, per viam scabrosam incedens, parvè sibi cervicem fregit. Immodicus erat in corpore afflictando. Quodam in Collegio ab Rectore impetrarat, ut alienâ manu flagello exciperetur. In Taiabæ oppido ex trabe se nudum suspendebat: quo in statu ab lacertoso Neophyto scuticâ verberari se curabat, quod diu quotidie præstitit, donec ab Superiore, rei conscio, prohiberetur. Ibidem nihil edulii ad pulmentum, ex tritico turcico sine sale confectum, adhibebat. Nunquam auditus est de conditu ciborum conqueri; oblati cum gratiarum actione parvè vesceretur. Vilissimo contentus viatico magna & difficillima itinera pro animarum salute confecit. Nunquam otiosus, semper operosus erat. Si quid otii nancisceretur, ad fovendam animi demissionem paupertatemque, suis aut Sociorum suendis interpolandisve vestibus insumebat. Virginitatem totâ vitâ conservatam solebat ipse, post Deum, ad suæ parentis curam referre. Venerabile Sacramentum præcipuo cultu venerabatur. Affectum verò erga MARIAM Virginem per hoc maximè ostendit, quod dum in Hispania ageret, & de Immaculatæ Dei Matris Conceptionis

honore

honore ageretur, ipse jam tum integritatis afferendæ votum conceperit, & Octavam ejus, ut vocant, ritè celebrandæ solemnitate conscripserit. Eo die, quo defunctus est, uni è Sociis, in Itatinensi ditione ducentis leucis distante, visendum se præbuit, gloriâ & cœlesti lumine circumseptum, cum hac voce. *Mane cum Deo, frater, nam ego ad Cælos evolo.* Socius ostento adpergefactus, narravit domesticis, quid sibi contigisset, notatoque die & horâ, observatum in id temporis incidisse, quo à Barbaris trucidatus est. In eadem Itatinensi provincia pergebant Socii reformare nuper ædificata duo oppida, spem per litteras Provinciali dantes, si copia Sociorum non deesset, fore ut alia duo construerentur. Sed res inter spei cancellos sterit.

**A**NNO hujus sæculi trigésimo - quinto, in Tucumanæ metropoli convictorium Cathedralis Ecclesiæ Collegium sub curâ Societatis esse desit. Canonici collatis secretò capitibus ad Regem Catholicum scripserant, convictores in eo Collegio Ecclesiæ Cathedrali panè inutiles esse; nusquam nisi diebus festis choro inservire, & alia hujusmodi. Quibus Rex Catholicus responderat, si Societas statutis Collegiorum ejusmodi Ecclesiarum se accommodare vellet, posse retinere convictus administrationem: id enim videri è Reip. bono. Sed Societas, introspecto novi Episcopi animo, multa præter Tridentini concilii statuta, & nostris moribus, necnon juventutis rectæ educationi obversantia, exigentis, dimissis convictoribus, juri suo cedens à multis se extricavit incommodis. Magistratus Ecclesiasticus non diu post facti poenitens, & urbis primores, apud Episcopum intercessere, scripto dictoque affirmantes, renunciationem hanc non fore è Reip. bono. Et Episcopus damnavit suam præcipationem in admittendâ cessione. Immobili ad hæc Societate, ex hujus convictus administratione lites oriri solitas abhorrente. Ferè sub id tempus Estecense Collegium dissolutum est: eo quòd Estecum, urbem modicam, pestis panè continua vastasset, & bona Sociorum, deficientibus servitiis, periissent.

**O**B recens rescriptum Præpositi Generalis, jubentis omnes Tucumanæ Indorum pagos semel saltem in anno ab nostris adiri, ex plerisque Collegiis Apostolici excursores magnam fecere animarum messem. Ipse Provincialis præibat exemplo, qui è portu Boni-aëris per planitiem centum & viginti leucarum iter molitus, vagabundorum Indorum turmas ad capeffendam fidem humanitatemque Guarano idiomate, majori conatu, quàm fructu animavit, plerorumque animis avorum suorum moribus pernicialiter imbutis. Ethnicus in desertis his locis erectam Crucem lapidare ausus, vociferans perniciosam aëris siccitatem ab eo, qui è Cruce pependerit, fuisse procuratam, Divinam Nemesim statim sensit, nam blasphemiam enormis grando statim excepit, & sacrilegum vociferatorem paulò post taurus discerpit. Didacus Boroa cum tribus Sociis Sacerdotibus pagos omnes Indorum inter Cordubam & Tucumanæ metropolim ex itinere expiavit, & continuato labore, Sancti Michaëlis, Saltensem & Riocensem tractum emensus, non contemnendos per immensa terrarum spatia manipulos animarum collegit. Inda mulier simplici, sed nullo modo imitandâ pietate, cognito, sacerdotem lascivizæ deditum ad aras facere, tanto horrore concussa est, ut ab sacrificii inspectione, deficiente altero sacerdote, toto semestri abstinere maluerit, quàm id monstri spectare, Putritatis scilicet dominum impuris manibus attrectari. Veneris puppus, quatuordecim annos sordes conscientiz occultans, desperatâ animæ salutè, suspensio vitam corporis abruptere decreverat: sed laqueum bis collo aprantem vox per aërem delata absterruit, monens ab lethali vivendi fastidio liberum fore, si exhomologesim sincerè perageret: quâ peractâ, sædissimis moribus abjuratis, totum se virtutibus tradidit.

**I**N Esterensi civitate senex, Veneris mancipium, contractâ ex nimia libidine lethali ægitudine, in mortis articulo dubium reliquit, num delirans peccata sua

Sacerdoti

Apparito.

CAPUT  
XI.  
Convictus  
Esterensis,  
& Estecense  
Collegium  
dissoluntur.

1635.

CAPUT  
XII.  
Didacus Boroa  
utiliter  
Provinciæ  
partem lu-  
strat.

Ethnicus  
blasphemus  
castigatur.

Luxuria  
horror.

CAPUT  
XIII.  
Gesta per  
Provinciæ  
Collegia  
narrantur.

*Cassitas con-  
servata.*

*Ignatii Lolo  
la mors.*

*Virtutes.*

*Calumnia  
explosa.*

**CAPUT  
XIV.**  
*Imago Beate  
Virginis in Sanctæ  
Fidei Col-  
legio por-  
tentis cla-  
reicere in-  
cipit.*

*Sanita va-  
riæ recupera-  
ta.*

*Aspectu Vir-  
ginis Maria  
salvata.*

Sacerdoti explicuisset : nam confessione peractâ, magnis vocibus meretriculæ suæ nomen identidem usurpans, animam exhalavit ; & eo temporis momento pellicis domus, quamvis firma, in terram corruit : nemine non advertente, cœleste portentum id fuisse. Impurus Sacerdos honestissimæ matronæ diu & frustra pudorem sollicitans, tandem à perverso consilio se abstulit, quòd in eam involans reperisset aspero cilicio pænè toto corpore vestitam : quibus armis tutò defenditur pudor. Sancti Michaëlis urbem in flore ætatis funestavit Ignatius Loloia, Societatis nostræ Sacerdos, Divi Ignatii pronepos, Cordubæ Tucumanorum, nobili viro Guiposeuensi natus, qui post initam Societatem tantis virtutibus floruit, quantis opus erat ad sustentandam clarissimi stemmatis opinionem. Obedientiam imprimis coluit, secundùm quam, animi demissionem exercebat, adeò non fictè, ut post traditas Philosophiæ artes ab Majoribus impetrârît, Grammaticam pauculis puerulis explicare. Dicendi vi, quâ multùm pollebat, & facilitate indolis, sibi omnis generis homines conciliabat : adeò ut inter utilissimos hujus Provinciæ Sacerdotes nosster Ignatius celebraretur. Sakenles Socii, Collegio superiori anno eluvione everso, in privata domo munia sua diu exercuere, donec domo iteratâ inundatione etiam subversâ, ad suburbanam villam se reciperent. Ubi operam suam afflictissimis civibus, tenuissimo cibo contenti (nam hostis & ignis fortuitus Collegii prædia vastaverat) conferebant. Inter hæc infortunia Petrus Herrera ad Pullares excurrens exiguum planè fructum collegit, bello ut corporibus, sic animis, utilitatem adferre non permittente. In portu Boni-aëris præcipuus Sociorum labor, promovere, fuit Angolanos Æthiopes post catechesim salutaribus aquis frequenter expiassè : reliqua exercitia cum communibus Collegiorum muniis paria fuere. Assumptionis Collegii Patres aliquot Ethnicos, ad proxima urbi loca è patriis sylvis Mamalucorum metu se recipientes baptizavêre. Estranata linguæ homo ausus est in publicis congressibus iteratò asserere, Confessionis sacramentalis secretum ab uno è nostris Sacerdotibus fuisse violatum. In quam rem ab utroque Magistratu inquisitione factâ, cum falsum esse, ipsomet sycophantâ retractante, pateret, & jam nihil propius esset, quàm ut impostor plecteretur, repentino fato sine expiatione expiravit : cœlestem vindictam sequuta tempestas horrida multas urbis partes, concussis ædibus, deformavit ; quam tempestatem usque adhuc impostoris nomine plebs solet nuncupare. Interim omnia publicè turbabantur, Assumptionis civibus & ipso Prætorè Indorum servitiis inhiantibus, eoque Societati, miserorum asylo, offensis.

**I**N templo Collegii Sanctæ Fidei Imago Beatæ Virginis portentose sudavit, spectante magnâ urbis parte, cum Ecclesiæ primaria Vicario & ipso Rectore sudorem gossipio certatim & reverenter excipientibus : ne verò tantum portentum inter res dubias reponeretur, ipse Vicarius, adhibitis numerosis testibus, rem testatam juridicis tabulis reliquit : addens sudorem illum gossipio exceptum multis fuisse salutarem. Nam Joannes Ortis, Proprætoris frater, solo tactu gossipii sudore illo madefacti ab pertinaci morbo repente convaluit. Petrus Botellus ob autis trimestrem dolorem à medicis depositus, applicato eodem gossipio, statim à periculo exemptus est. Maria Encinas, honesta matrona, ulcere palmari ab quinquennio in stomacho laborans, postridiè quàm Vicarius intinctum sudori gossipium ulceri applicuit, diuturnum malum in cicatricem coit. Hæc Vicarius. Mulier, quæ absente marito, ex verito concubitu geminam prolem pepererat, infamiæque metu occiderat, aspectu ejusdem Virginis tantam præteritæ vitæ detestationem sensit, ut mox dimisso adultero, & factâ exhomologesi, vitam omninò sanctam occiperit. Non-nemo diuturno pellicatu infamis, monitus ab uno è Sociis, non posse à peccatis absolvi, nî pellicem domo abigeret, ad monitorem suum conversus. *Nô, inquit, me absolvas, nunquam aliàs me sistam Sacerdoti, sed permittam animam meam ab demonibus rari.* Hoc audito, Sacerdos blando sermone benevolentiam hominis captans impetravit, ut uno saltem aspectu portentosam Virginis effigiem dignaretur. Quâ conspectâ, ita derepentè mutatus est, ut lacrymis suffusus ad Sacerdotem rediens, peccati occasionem domo se expulsurum adpromitteret.

CAPUT

**E**O rerum ordine res ad Paranam prosperè gerebantur, Sodalitia parthenia in novis oppidis instituta vigeant, & Neophytorum pietas tempore solidata nihil fermè ab veteranorum Christianorum moribus differebat. In Itapuano oppido multæ fœminæ tutatæ sunt pudorem, sollicitatoribus rosarium è collo pendulum objicientes, aut asserentes indignam rem esse, Partheniam Sodaliam, Corpore Christi pasci solitam, turpiter fœdari; sponfas Christi & mancipia Virginis sine macula esse decere. Fœmina ab turpi amatore interrogata, num sola esset in cubiculo? Respondit solam esse non posse, quam Deus semper comitaretur; & insuper addidit, mactari se posse, Deo teste, peccare non velle. Mulier post susceptum in Brasilia Baptismum, audito, in nostris Guairanæ oppidis ante transmigrationem Societatis Neophytos sapè communicare Corpori Christi: quòd in patria tantæ rei occasione non haberet, incensa desiderio sacra Mysteria participandi, cum marito multorum mensium itinere Lauretum se contulerat, unde ad Paranam cum alijs transmigrans, adèd præclara pietatis specimina dedit, ut meruerit mancipiis Partheniis accenseri, inter quæ diu perseveravit omni virtutum genere florere, donec morbus lethalis eam opprimeret. Pro mortua habita, cum de ea sepelienda ageretur, ex improvise in hæc verba prorupit. *Non fallimini, inquit, vos, qui me vitâ sanctam desletis, nam verè mortem obii, defunctaq, inferna loca, & in his multis è notis, Angelo indicante, vidi; inde ad caelestem aulam deducta plures mihi gratulantes habui, quod Sodalitio Virginis, aliquando nomen dedissem, & cognovi Sodalium sortem Cælestibus esse acceptissimam. Pergite, ô Sodales, aitbat, quo pede cepistis, & ne degenerare ab proposito Superis gratissimo.* His dictis multa addens de æternis inferorum pœnis, & cælestium gaudijs, animato ad constantiam filio, in lata loca, ut spes est, post quintum diem, uti reviviscens prædixerat, evolavit. In cæteris Paranæ oppidis certabant Socii ardore pari Baptismorum, & cæterorum Sacramentorum collatione, necnon verbi Dei seminatione, magno cum animarum fructu vineam Domini excolere.

**A**D Urvaicam multa etiam memoratu digna sunt gesta. In Tabativiensi Sancti Xaverii oppido non parvas turbas excivit Chemombeus, veterator impius, qui Ariolorum quorundam vocatu, è terris mari vicinis accitus, magnam garrindi vi apud plebeculam sibi conciliavit auctoritatem; tantumque potuit, ut conspirationem de mactando Francisco Cespedes, Socio optimo, conspârît. Domum amplam aliquot Xaveriani extra oppidum veteratori ædificârant, in qua inter compotitationes & choreas de modo patrândi parricidii agebatur, placueratque conjuratoribus ipso Paschatis pervigilio, post curatum Christi funus, parricidium facere, patraissentque scelus, nî adolescens domi educatus consilium eventilasset; quo cognito, ab fidis Neophytis optimus Pater ad Urvaicæ faxeam speluncam paulò antè deductus est, quàm Chemombeus cum armatis comitibus in nostram domum irumperet. Interim verò dum elapsam prædam nequicquàm indagat, moniti Mariæ Majoris incolæ, magno numero auxilia adproperavere, quorum sedulâ indagatione Chemombeus & conjuratores alij in manus venèrè, in exilium transportandi. Antequam caperentur, adolescentem, consilii sui ventilatorem, multis verberibus affecerant. Franciscus Cespedes, è latebris eductus, perseveravit Divi Xaverii oppidum curare, adèd inter adversa prosperè, ut suprâ ter mille capita Christianorum albo inscripta ab colonix prima origine computaret. Acaraguaianorum Neophytorum quingenta capita pestis demessuit, quorum locum subiere è sylvis eruta numerosa Ethnicorum cohortes, non diu post Christo conscribendæ. Lues Piratinenses etiam afflixit, quam ut averterent, quadringenti homines, ponderosas cruces humeris bajulantes, piam supplicationem instituere. Sanctorum Apostolorum colonia hoc anno numerositate Baptismorum floruit: nec parciore seges in Sancti Caroli agro colligebatur, sacris messoribus in horrea Æterni Patris numerosos manipulos continuo inferentibus. Satis constat septingentos & viginti-quinque omnis generis & ætatis homines ab Caaroënsibus Socijs fuisse hoc anno baptizatos. Ex hac gente fœda lues quinquaginta-duo suprâ octingenta capita deturbavit, in-

CAPUT  
XV.  
De particulis  
Paranæ tebus.

Eucharistia  
desiderium.

Parthenia  
sodalitatis  
commendatio.

CAPUT  
XVI.  
Socii Urvaicenses multa faciunt memoratu digna.

Chemombeus  
conjuratio-  
nem constat.

Franciscus  
Cespedes pe-  
riculo sub-  
ducitur.

Septingenti  
& viginti-  
quinque ba-  
ptizati.

credibili Hieronymi Porcelli labore, Sacramenta post debitam catechesim diu noctuque moribundis magno fructu conferentis. Ibidem bimula puella, conspecto coram matris suæ adulterio, in hæc verba prorupit. *Ne tuam, o Mater, turpitudinem videre aliàs cogar, Deum rogo, ut me vitâ privatam ad Cælos evehat, ubi Superos fatigabo, ne demonem iterum malè monentem audias.* His dictis, paulò post puella, nullâ ante ægritudine tentata, in morbum lethalem incidens, ad innocentium patriam evolavit. Neophytus festis diebus sacrificanti adesse negligens, illud etiam addidit, ut sacro Quadragesimæ tempore intempestâ nocte carnem voraret, sacrilego joco distitans, non esse cur sibi à Deo noctu dormiente timeret: mirum dictu sequenti festo die, post Sacrorum solemniam ab eo omisâ, & voratas carnes eo tempore veritas, repentinâ morte, sine expiatione, duplicis sceleris ream animam evomuit: venter recentè defuncti horrendè intumuit, nemo ut dubitaret, inusitato mortis genere in eum cœlitus fuisse animadversum. Adolescens, auditis pro concione his verbis, *Si oculus tuus scandalizat te, &c.* ne turpi objecto animæ candorem fœdaret, adeò deformiter oculos laceravit, ut morbum periculosum ex ulceribus contraxerit. Ex Japeivensi Trium Regum oppido octoginta circiter Neophyti, boves nullo certo domino per amplissimos campos vagantes pro mote collectum progressi, incidere in ferocissimos homines, cum quibus prælio factò, mediam suorum partem amisere. Cladis solatium fuit, quod omnes, expiatis animis, ad eam expeditionem processissent. Pestis longè plures absumpsit, adeò ut exiguo planè tempore tertia incolarum pars desiderata sit. Sed postmodum novis Barbarorum accessionibus oppidum crevit.

Quadragesimæ violator  
punitur.

Continentia  
amor.

CAPUT  
XVII.  
Ad Tebi-  
quarim uti-  
liter excur-  
situr.

**N**ARRATIS, quæ ad Urvaicam gesta sunt, rerum capitibus, ad Tapensem Provinciam magnis successibus insignem me accingo. Didacus Boroa Provincialis, in Tucumaniam abiens, mandaverat nationes Ethnicorum ad mare vergentes excurri, tum ut fundandorum novorum oppidorum opportunitates explorarentur, tum vel maximè, ut ad constituta jam oppida, quanto maximè numero fieri posset, Barbari invitarentur. Tertia causa erat, ut contractâ cum his populis amicitia, Mamalucis in Tapensem provinciam clauderetur aditus: nam multa indicia apparebant novæ invasionis. Primus è Sanctæ Theresiæ oppido prodiit Franciscus Ximenius, exiguâ, sed fidâ Neophytorum manu comitatus, id præsertim in oculis habens, ut quàmplurimos Barbaros ad Visitationis inchoatam coloniam, & adhuc Sacerdote carentem, reduceret. Quinto ab discessu die Caapibarim fluvium tenuit, per quem biduo navigans Mbocaritoim alterum fluvium biduanâ navigatione attingit, donec in Tebiquarim famosum flumen dilaberetur. Horum fluviorum littorales sylvas, saltus, scopulos indagans, reperit multos mortales desiderio Christianæ religionis incensos. Ubique magnâ Barbarorum occurantium, & de pago in pagum deducendum, hilaritate excipiebatur. Subinde triginta remigantium scaphæ ei occurrebant, armatas arcibus & clavis manus inter festas acclamationes, echo è littoralibus scopulis repercussas, hilariter ostentantium. Plerorumque vox erat: erigeret Cruces, designaret domorum areas, ordinaret oppida, omnes in ejus potestate futuros, dummodò non cogerentur, patriâ defertâ, aliò concedere. Non defuere tamen, qui divinitus permoti, transmigrationem profiterentur: mille & quingenta capita ad novum Visitationis oppidum, trecenta ad Sanctæ Theresiæ migratura, se Ximenio permisere: ex quibus ducentos & quinquaginta infantes sacro Fonte statim abluit, ex adultis ægotantibus multos Christianos fecit. De infante baptizando dum agit, ejus pater furens frendensque omni conatu obluetabat. Cui Ximenius muneribus delinito asseruit, Baptismi aquam filio non fore lethalem, sed in æternum salutarem. Age, inquit Barbarus, baptizatum: quòd si quid mali ex hac ablutione filio meo contigerit, tuo capiti malè erit. Ximenius, quia resurgebat, spretis minis, eum abluit, ablutusque statim ad promissam salutem evolavit: Barbaro nihil contra hiscere auso. Idem solebat occurstantibus passim Barbaris munuscula largiri: sed cum navigii unius vectores, aliud agens, indonatos præterisset, proram jubet derepentè convertere, denuoque con-

Multis trans-  
migrationem  
profiterentur.

Ducenti &  
quinquagin-  
ta infantes  
rivo abluen-  
tur.

ventos,

ventos, excusatâ præteritâ oblivione, singulos donat; quod dum facit, conspicit in navigii concavo nescio quid contextum ramis sedulo asservari, suspicatusque quod erat, fœminam & infantem cum morte colluctantes reperit: statim ergo infantem jamjam moriturum abluit: fœminam verò fotam nostris mysteriis informavit. Ex hac viginti-quinque dierum expeditione cognovit Ximenius aliquot oppida ad Tebiquarim de novo posse fundari, si copia Sociorum suppeteret. Ad suum oppidum redux, cognito, Ethnicos circumquaque incolentes annonâ laborare, ingentes ipse sementes fecit, eo fine, ut inediâ corporum premente, ad se frequentes accurrerent, panem animarum eâ occasione petitura. Nec eum fefellit opinio, numerosis turmis ad eum perpetuò undique confluentibus. Subidem tempus ibidem grassata pestis supra nongentos mortales absumpsit. Ex omni verò ætate mille & triginta-quatuor capitibus initialis Sacramenti aquæ infusæ sunt.

**J**OANNES Suarius per scopulos, immitissima loca, ex Sancti Joachimi oppido etiam eò ire ausus, fame & fatigatione non semel fatiscens, numerosam Ethnicorum turmam ad oppidum reduxit: è quibus centum ægros in ipsâ excursionem sacro Fonte ablutos ad cœlos, ut spes est, statim transmisit. Aliâ in expeditione sexaginta ægris baptizatis, multos alios secum traxit suo tempore initiandos: ipse & Christophorus Arenas, per vices, uno domi remanente, nunquam sine prædâ animarum excurrerent: unde factum, ut Sancti Joachimi oppidum ex parvis principis jam ferè alias colonias numerositate incolarum æquaret. Hoc etiam anno Joannes Suarius non nescius Barbaricorum morum, quos supra retuli, sepulchro fœminæ recentè sepultæ aure admotâ, cum per lapidum congestorum foros tenuem halitum percepisset, tantam amotis lapidibus diligentiam adhibuit, ut ab volente expresserit in sepulchro Baptismi desiderium, quem post sufficientem catechesim ante mortem felicissima mulier admisit. Sanctorum Cosmæ & Damiani sedes, superiori anno erecta, ducentas supra mille familias censebat, ex quo numero hoc anno, præter benè magnam infantium multitudinem, octingenta & octoginta-quinque adulta capita digna reperta sunt, quibus Adrianus Formosus sacras undas infunderet. In Sancti Michaëlis oppido fructus hujus anni fuit, duodecim supra sexcentos omnis ætatis homines baptizasse. In Sancti Thomæ colonia sexcenti nonaginta-duo adulti, & quadringenti nonaginta & unus infantes, Christo per Baptismum accessere. Hujus oppidi incolas afflixere tygrides, eâ vicissitudine successuum, ut satis appareret immisissas ab Divinâ Justitiâ: nam postquam novendiale sacrificium, invocatâ Reginâ Cœlorum, promissâque scelerum emendatione, institutum est, feræ disparuere. Sed veteratoribus ad abjuratas artes redeuntibus, redire etiam tygrides, solitam rabiem exercentes; quæ triduo supplicio peracto rursum quidem evanuerunt: at ubi tertio recruderent vitia, dentes etiam eò avidius exeruere, quò Divina Nemesis iteratione irritatior erat; nec ante cessit plaga, quam seriam constantemque in abjuratis vitiis exercitationem adhiberent. Illud in hoc Dei flagello notabile fuit, quòd tygrides nullum discernerint, nisi aut ariolandi arte famosum, aut in avitâ superstitione pertinacem. Adde, quòd fera nulla, adhibita licet summâ curâ, & fabricatis ubique castibus, capi potuerit: ut satis constaret eas feras immisissas à Deo fuisse, tamdiu lævaturas, quamdiu novi homines puniendi materiam præbuisent. In Araricensi Nativitatis Virgineæ oppido trecentos nonaginta-duo provectæ ætatis homines, & trecentos triginta-tres infantes, Paulus Benavidius salutaribus aquis immerfit. De Baptismis in Sanctæ Annæ coloniâ factis, quia codices perièrunt, idem esto ferè judicium. Adeò ut per Tapensem Provinciam, si Baptizatos in Iesu-Mariano & Sancti Christophori oppidis, de quibus infra dicam, recenseras, hic annus inter fertilissimos numerari possit.

**I**NTER tantam felicitatem multa præter morem contigerunt gignendæ formidini obnoxia: & Socii omnia, in id quòd maximè metuebant, in Mamalucorum scilicet invasiones, non ineptè retorquebant, jamque prænuncii rumores de latronum consiliis per pleraque Neophytorum nostrorum oppida percrebuerant: quos

*Utilitas expeditionis.*

**CAPUT XVIII.**  
De variis rebus per Tapensem Provinciam patris.

*Utiliter excurretur.*

*Mulier sepulta baptizatur.*

*885 baptizati.*

*Item mille centum & octoginta-tres.*

*Tygrides ad nutum Dei faciunt.*

*Septingenti & amplius Christianò loti.*

*Et forsitan alii totidem.*

**CAPUT XIX.**  
Christophorus Mendonga captivos in libertatem asserit.

ut anteverteret Petrus Romerus, in Paraquariam negotiorum ergo abiturus, Christophorum Mendocam JESU-Mariano oppido (quod in finibus Tapensis provinciæ erat) præfecerat, cum mandatis, ut strenuè in omnes hostium conatus intendens, quæ per se, quæ per alios, pericula præveniret; & ne viro autoritas decisset, voluit cæteros Tapensis provinciæ Socios, in rebus ad defensionem pertinentibus, se absente, ei subijci. Igitur Christophorus Mendocæ, ubi ad JESU-Marianum oppidum pervenit, quicquid ad defensionem conducere arbitratus est, sedulo ordinavit. Has res agenti exploratores nunciant, ab prædonibus belli causas quæri, quas evolvere non erit inutile. Solebant Mamalucæ ab hinc multis retrò annis, ex Australibus Brasiliæ oppidis maris littora radentes, in celocibus eò usque adnavigare, donec in ea parte se sisterent, ubi magnum flumen ab Sancto Spiritu dictum, è Tapensis provinciæ fluvii originem sumens, in Oceanum se exonerat. Per quod flumen paululum progressi cum littoralibus Indis commercia sua exercebant, ferramenta, vestes, & id genus plurima pro captivis Barbaris commutabant. Indi advectis mercibus inescati, populares suos subinde illatâ vi divendebant, aut factâ in Mediteraneis regionibus populatione materiam ditandi quærebant: passimque hi Mamalucorum amici, aut confidentes dicebantur; qui hoc, de quo agimus, tempore eò progressi sunt, ut multos ex pagis JESU-Mariano Neophytorum nostrorum oppido subcensitis abigere ausi fuerint. Quæ res per eos, qui fugâ è vinculis salutem sibi quæsierant, divulgata, Tapensium Indorum animos ingenti timore, & Patres nostros gravissimâ curâ perturbavit, præsertim cum non ignorarent, Mamalucos ægerimè laturus, materiam mercimoniorum suorum per Societatem sibi substrahi; & potius consilia belli capturos, quàm passuros servitiorum spe se deturbari. Igitur quasi classico dato, omnium animi ad repugnandum erecti sunt; sed in primis JESU-Marianorum, qui recenti injuriâ affecti, sumptis armis, magno numero in eam se partem copulère, per quam populares sui in captivitatem abigi dicebantur. Quos comitati Christophorus Mendocæ & Petrus Mola, non diu post iniquos abactores assequuti sunt; captosque, assertis prius in libertatem captivis, ad Paranam, ne quid tale deinceps auderent, ablegavère. Valuit factum ad ipsos abactores Christo lucrandos, & conciliandos undequaque Ethnicos, qui perspicientes ipsis Patribus curam inesse defendendorum Indorum, summis votis ambiebant in suis terris nova oppida ab Societate condi, aut ad jam fundata commigrare: satisque constat, eâ occasione multis in oppidis quamplurimos in libertatem filiorum Dei fuisse assertos.

*Iniqua Mamalucorum commercia.*

*Multi Barbari reducuntur.*

CAPUT

XX.

*Christophorus Mendocæ variarum regionum populos sollicitat ad fidem.*

*Tebiquarim adit.*

*Caaguarium regio.*

**S**ED præcipua Sociorum cura erat, populos mari obversos ad Fidem sollicitandi, conciliandique, ne decepti ab Mamalucis, adunatis viribus, Tapensi provinciæ perniciem adferrent. Verùm quamvis summam in ea re Christophorus Mendocæ missis nunciis posuisset, pluresque Barbaros obnoxios donis sibi fecisset, multi tamen in impietate persistebant. Inter quos Jaguacaporuus, ab circumjacentibus populis pro Numine habitus, fretus affinitatibus, ausus fuerat de mactandis Patribus sermonem ferere. Quare quia non admodum prosperè per nuncios res agebatur, Christophorus Mendocæ ad Tebiquarim fluvium, Ethnicos in partes pellecturus, multorum dierum itinere perrexit, populisque dicendi vi persuadere conatus est, ne crederent Mamalucis. Domum redux ad Caaguarium expeditionem se accinxit: timebatur enim, ne per eorum terras hostes iter arripere. Porro Caagua populosa regio est, inter Tapensem Provinciam & mare Atlanticum media, hætenus intacta & impervia Europæis, destinata tamen nostris laboribus, quando operæ suppeterent. In quem finem Caaguæ ad Tapensem Provinciam venientes, ab nostris Sociis benevolè recipiebantur, largiterque donabantur. Fortè sub id tempus quamplurimi ad JESU-Marianum oppidum commercii ergo convenerant, ab quibus Christophorus Mendocæ non ægrè impetravit, ut se in comitatu ad suam patriam ducerent. Capto itineris consilio, numerosam Neophytorum turbam seligit usui futuram, si alicunde vis pararetur. Eo comitatu se, dat in viam: post aliquot dierum iter, Ibiaensium fines, ubi Jaguacaporuus incolebat,

ingressus

ingressus, plerisque in speciem benevolos habuit: nam spondebant, dum ex Caaguas rediret, frequentissimos ex sua gente mortales ei adfuturos, & verba aeternae vitae audituros. Cum hac spe Christophorus Mendoga ad Caaguas iter molitus, feliciter omnia peregit; nam Caaguas de Mamalucorum moribus, & de legibus Christianis, differentem pronis auribus audire.

**S**ED interim dum Caaguarum pagos concionabundus Christophorus Mendoga percurrit, Ibiaenses corrupti de eo maclando consilia capiebant. Auctor perpetrandi sceleris Taiubatus fuit, vir subdolanus, & Christianae Religionis infensus. Is Societatem ab Tapensis Provinciae aditu arcere conatus olim fuerat, & quia pro Deo se venditans Catechumenos corrumpere pergebat, domi nostra in Sancti Michaelis oppido, adnitente Christophoro Mendoga, unius diei carcere multatus fuerat. Interjecto vero tempore ad Ethnicos transfugiens, omnem conatum adhibebat, ne Religio Christiana propagaretur. Audito itaque, interiores populos ab Christophoro Mendoga ad fidem Christianam sollicitari, Ibiaensium primores adit, multiplice verbositate persuadens, ne vellent avitorum morum perniciem intra viscera recipere, *Maclemus, inquiebat, populorum illum corruptorem, uxorum pluralitatem vetantem, & nos miserrimis conditionibus alligantem: eo per vim sublato, reliqui Sacerdotes metu mortis alio dilabentur, & populares nostri pristinis moribus restituentur, nosq; ab novarum religionum malo liberabimur.* Non difficile fuit apud ariolos constare conjurationem, qui ad Jaguacaporuum nuncios mittentes, rogavere, ut partibus accederet. Condicto die factionum primores, tracta secum armatorum multitudine, insidias opportuno in loco collocant, quas ut detexere Christophori comites, plerique ad latibula dilapsi sunt; pauci, ab multitudine oppressi, dimicabant. Pater vero ascenso equo (nam paulo ante ad prandendum exscenderat) hostes hinc inde cursitando territare contendebat. Sed prima ejus cura erat, ne quis catechumenus in praelio sine Baptismo moreretur, quod dum agitat, & aquam ad unum e suis comitibus graviter vulneratum baptizandum, omni nisu prohibentibus hostibus, procurare contendit, cursu paludoso in loco cum equo inhæsit, ubi ab parricidis circumventus multa vulnera accepit; donec ex equo delapsus pæne obrueretur. Cadentis cura fuit, comites magnâ voce monere, ut se in tutum reciperent. Parricidarum unus auriculam ejus abscissam in furoris monumentum reportavit, alii nudato eo, Crucifixi iconem collo appensam in minutas partes non sine probrosis verbis fregere. Cæteri Mendogam mortuum arbitrati, ob pluviolosam tempestatem ad proxima nemora se se recipientes, in sequentem diem cremationem corporis, & ventris solemnem sectionem distulere. Dilapsis parricidis, Pater, quamvis lèthaliter confossus, adhuc anhelans, aliò rependo se contulit, magnâ admiratione parricidarum, sequenti mane ad locum cædis venientium: qui ubi vestigia sequuti cum adhuc spirantem reperere, se se ad iterandam crudelitatem accinxere, exprobrantes Christianorum Deum nullius potentiae esse, à quo non redimi posset. Sed Pater blasphemos redarguens, multis verbis ostendebat, idè ab summo Numine se non defendi, ut præmium toleranz crudelitatis in Cælis gloriosus reciperet. His multa de sui adventus causis addere, & Christum prædicare pergenti, Barbari dentes excutiunt, os macharâ feriunt, multaque verbera ingerunt. Cum verò nec sic moreretur, rati superstitiosè in plano loco non posse efflare animam, è campo ligno, tanquam paalanz, impositum, ad proximam sylvam deferunt, & quia Christum annunciare non cessabat, & assereret se lubenter mori, & animam suam per dilacerati corporis rimas ad præmium æternum evoluturam, labium cum naribus præscindunt, ventrem aperiunt, viscera rimantur, linguam per mentum extrahunt, eductum cor sagittis transfodiunt, inter quæ supplicia placidis oculis Cælum respiciens, vigesima sextâ Aprilis animam exhalavit. Patratâ nece, sicarii ad parricidale convivium dilapsi, duos adolescentes, nostri Christophori in sacris & domesticis rebus administratos, crudeliter trucidatos, solempni Antropophagorum ritu devoravere. Refert Antonius Ruifus Christophorum Mendogam familiariter secum aliquando conversantem sibi dixisse, optare se breve Martyrium, ne diuturno mortis

CAPUT  
XXI.  
Christophorus Mendoga  
ab Ibiaensibus maclatur.

Taiubatus  
auctor  
necis.

Insidias.

Parricidarum  
furor.

Christophori  
Mendoga  
mors.



crudelis intuitu nimium percelleretur. Verum quando robur animi, quo Martyres tormenta subeunt, non humanæ facultatis, sed divinæ gratiæ opus est, longam & variam Christophoro mortem voluit Deus obtingere, quo Dei adjuvantis virtus magis elucesceret.

CAPUT  
XXII.  
Supplicium  
de occisori-  
bus sumi-  
tur.

Neophytorum  
dolor.

Hostis visus.

Error Ja-  
cobi Damia-  
ni.

Taiubaius  
truncatus.

Christophori  
cadaver se-  
pultum.

Iteratum  
prælium.

CAPUT  
XXIII.  
Series vite  
Christopho-  
ri Mendoçæ.

Christopho-  
rus Mendoça  
dæmoni ti-  
mendus.

UBI Mendoça mors per Tapensia Neophytorum oppida nunciata est, Neophyti omnes catechumenique in vindictam exarsere. JESU-Mariani, non expectato ex aliis oppidis auxilio, arceps armis statim in campum prodissent, nisi eos Petrus Mola, protestatus se vindictam nolle, detinisset: sed non diu post ex JESU-Mariano & aliis oppidis mille & quadringenti milites simul concurrentes arceri non potuerunt, quin facta agmine ad corpus recuperandum pergerent. Eminebat inter omnes ardor Sancti Michaelis oppidanorum, quos noster Christophorus ad fidem primus reduxerat. Ibiaensium fines ingressis occurrere hostes, infestis armis ultra progredi verantes, & occisi Mendoçæ vestis partem per ludibrium ostentantes: adeoque insolenter se gessere, ut ad pugnam nostros Neophytos adegerint. In primo congressu Neophyti, ab hostibus quasi coronam circumdati, multa vulnera accipere, donec dexteritate situm mutantes, hostes pænè victores ipsi cingerent, quorum multos trucidantes gloriosam victoriam reportaverunt. Nullus est nostris in conspectu desideratus est: vulnerati postmodum convaluerunt. Perperam verò Jacobus Damianus, in sua synopsis, id ad prodigium refert, his utens verbis. (*Ut sagittas membris infixas lasus quisque educebat manu, simul hæc sequebantur sine sensu doloris, sine plaga vestigio*) nihil enim ejusmodi portenti contigit: ut mihi inter JESU-Marianos Neophytos, dum hæc scribo, versanti & sedulo indaganti in comperto est. Suspicio autem Damianum inde fuisse deceptum, quod hujus Historiæ partem ex Gallica relatione facta, ab eo, qui authographum Hispanicum contortè traduxerat, excerpserit. Ex hostibus pænè cuncti, qui violentas manus Christophoro intulerant, miserabiliter periere. Incentor conjurationis Taiubaius, in ipso loco, in quo noster Athleta expirarat, ab Guaimica, Michaelitarum Duce, clavâ percussus, documentum fuit, quam non potens sui sit ira, amore atque desiderio paternæ caritatis inflammata. Cadavere ad JESU-Marianam coloniam translato, Socii ex vicinis oppidis confluentes, majori lætæ, quam pompâ, optimo viro parentaverunt. Interim Sancti Josephi coloni eadem irâ ob amissum patrem perciti, per devia loca in terras parricidarum investiti, præter spem frequentissimis etiam hostibus occurrere, cum quibus prælio facto, magnum captivorum numerum abegere: quorum trecenti ad oppidum reducti, Neophytorum numerum postmodum auxere. Nec Sancti Thomæ incolæ, quamvis maximè remoti, quievère, omnibus Neophytis in tanti sceleris auctores irâ inflammatis. Postquam tumultus utcumque subsedit, Socii æquè ac Indi in laudes Christophori Mendoçæ ad mitigandum dolorem effusi, magnam meritorum segetem reperere: quam ego more meo in fasciculum colligam.

CHRISTOPHORUS Mendoça in Sanctæ Crucis, urbe Provinciæ cognominis capite, inter montes Peruvix, quæ Paraquariam respiciunt, generosâ stirpe natus, avum & patrem hujus regionis prætores habuit. Sed paternam nobilitatem virtutum exercitio commendabiliorem facere volens, contemptâ avitæ præfecturæ adipiscendæ spe, sub vexillo summi Imperatoris in Societate JESU, admodum juvenis, stipendia meruit. Posito tyrociniis, & studiorum curriculo compendiarîâ viâ emenso, in arenam productus, tanta, quanta superioribus annis narravimus, in Guairaniâ & Tapensi Provinciâ præstitit. Antequam tantis periculis objiceretur, in Assumptionis urbe studiis vacans, ostendit quam timendus futurus esset dæmoni: nam cum Religiosi viri ex alio Ordine ab dæmone possessi ei cura demandata fuisset, observatum ab plerisque, ad unius Christophori nutum dæmoniæ facile circummagi, & quiescere; cæterorum verò imperia viresque tumultuosè eludere: diceret præsensisse palmaris viri potestatem. In Guairania, quatuor oppidorum, auspice Antonio Ruifio, fundamenta jecit. Pro defensione Indorum sagittâ ibidem bis

transfixus,

transfixus, fuso sanguine ostendit, quàm sincerè hominum miserrimos amaret. In transmigratione Guairaniæ vix mortem evasit, intentam ab Indo, arma in ejus caput jamjam vibraturo, nisi comites ictum avertissent. In Tapensi provincia Sancti Michaelis oppidum fundavit, & si vera volumus narrare, multæ aliæ coloniæ ejus operâ coaluere: nam ut erat linguæ Guaraniæ, quam cum lacte imbiberat, & tractandorum Indorum peritissimus, atque insuper lucrandarum pro Christo animarum zelo atderet, aut per se, aut missis quaquaversum nunciis, Ethnicos ad colloquium alliciebat, allectosque eloquentiæ vi atque beneficiorum multiplicitate rebus Christianis conciliabat. Satis constat, Sancti Christophori & Sanctorum Cosmæ & Damiani oppida ejus industriâ magna ex parte surrexisse. Nam quamvis auspiciis & autoritate Petri Romeri novæ coloniæ ducebantur, tamen nemo dubitabat, Christophorum prodromi officio fungi solitum fuisse, asperas vias complanando, quò innumeri Ethnici Christi partibus accederent. Labores in his functionibus exanthlatis nec facilè stylo quis describat, aut in compendium redigat. Satis dixero, si nostrum Mendoçam exercitatissimis in Apostolico ministerio viris comparavero. In domando corpore fuit asperrimus; in procurandis aliorum levamentis diligentissimus; in observandis Collegiorum legibus, etiam minutissimis, quando solus apud Indos degebat, exactissimus; orphanorum & pauperum Indorum curam adeò cordi habebat, ut etiam dormiens de iis juvenis somniaret. Nocte quâdam dormienti objecta est nudi pauperis species, quem ut juvaret, somnians strâtam vestem ad cubiculi januam projecit, quo in loco expergestus eam mane reperit. Familiarissimè in oratione cum Deo colloquebatur. Si ab Deo recederes, totâ cogitatione in refrigerandis animabus, lustrali igne detentis, quibus omnia opera sua dicaverat, ferebatur.

**C**HRISTOPHORO Mendoça cruentâ morte sublato, variæ calamitates Tapensem Provinciam oppressere: quarum prima fuit Ariolorum crudelitas, multorum præsertim infantum baptizatorum corpora devorantium, & perniciem novis oppidis eorumque doctoribus minitantium. Origo mali sumpsit ab Ibiaënsibus parricidis, qui non satis castigati, & multitudo adhuc feroces, in spem venerant Christianam religionem è Tapensi regione per vim penitus eliminari posse. Duces factionis fuere Casiqui tres, veteratoriæ artis peritissimi, qui dæmonis instinctu in magnis ædibus concionem cogentes, infantes nefando ritu baptizabant: Sacerdotum nostrorum cerimonias deluloriè usurpabant, & avitos mores non sine Christianorum contemptu, magno oppidorum plausu commendabant. Ad famam novæ rei septingenti circiter Indi ex variis partibus concurrere, inter quos eminebat enormi corporis mole Ariolus, pro Deo se venditans, & Stentoreo boatu ubique vociferans, Solem & planetas suo subjici imperio, effecturumque se in invasione Tapensis Provinciæ, ut Neophyti tempore prælii tenebris obruerentur, Ethnicis interim in clarâ luce pugnantibus. Alter ejusdem farinae homo, in tygridem transformaturum se cum certâ Neophytorum pernicie spondebat. Tertium ejusmodi monstrum, Antropophagorum, quos secum trahebat, dux erat. Sed ne singulos appellem, duodecim omninò Arioli in eorum numero in nostram perniciem conjuravere. In primum ferocitatis experimentum, divisis turmis, sese per circumjacentes viculos effudere, nullo discrimine obvios quosque; etiam Ethnicos, devorantes. Sed postmodum mutato consilio, ne Ethnici non conjurati nostris se adjungerent, decrevere eos tantum devorandos, qui ab Ariolis ritu novo baptizari se non sinerent. Atque ut hæc fama pervaderet universos per Tapensis Provinciæ fines, prodromos suos (Saltitatores eos appellant) emisere; quorum officium erat saltitationibus, ineptisque gesticulationibus plebeculam allicere, allectamque decipere. Ejusmodi ergò monstra cum se in pagos & villas Jesu-Mariano oppido subcensitos insinuassent, magnam Neophytorum Catechumenorumque multitudinem ita corrumpere, ut jam in oppido solitudo sentiretur: Socii causam mali eò perniciosiorem, quò magis occultam, ignorantibus. Eo in rerum statu Franciscus Diastanius, ex Petuana procuratore redux, ab Provinciali è portu Boni-aëris idè

Multos ad oppida re-  
duci.

Sancti Chri-  
stophori op-  
pidum con-  
stat.

CAPIT

XXIV.

Arioli post factâ mul-  
torum ho-  
minum &  
infantium  
stragem re-  
primuntur.

Duces fa-  
ctionis.

Saltitatores.

in

*Indicium factionis.*

*Catechumeni baptizantur.*

*Prælium.*

*Victoriae fructus.*

*Socii mei designati.*

**CAPUT XXV.**  
*Ob defensionem Indorum Societas vexatur.*

*Indi sola Cruce demitti.*

in Tapensem provinciam missus fuerat, quod nuncium è Brasilia mari allatum fuisset de perversis Mamalucorum consiliis. Is Christophoro Mendoçæ in Jesu-Mariani oppidi cura suffectus, postquam perniciosam solitudinem animadvertit, conciliatis quorundam animis, in id maximè intendit, ut indicium serpentis mali acciperet. Quo accepto, non destitit, donec duo insignes Arioli, qui non procul oppido multitudinem corrumpebant, in manus venirent: quibus ludibrio expositis, aliquot fidi Neophyti, autoritate pollentes, cum armatis manipulis eò se contulère, ubi nefandi saltitatores pestem faciebant. Sed captis eorum quamplurimis, trepidum nuncium allatum est, Chemombeum insignem Ariolum cum septingentis conjuratis non procul abesse: multos infantes Christianos in circumjacentibus villis ab iis fuisse devoratos: Neophytos quamplurimos Jesu-Mariani oppidi nefandæ factioni secretò favere. Auxit metum hostis vicinitas, & difficultas contrahendorum auxiliorum. Deo tamen per preces conciliato, fidi homines, in eas partes, unde subsidia sperabantur, celerrimè transmissi sunt. Interim nostros juvère adventitiæ aquæ, hostem eò usque ab insultu arcetes, donec auxilia properarent. Postquam quingenti circiter milites convenère, Catechumenis ab Francisco Diastanio baptizatis, nullâ datâ morâ, subitario ponte strato, fluvium transmittentes, in unam hostium turmam impetum fecère tantâ generositate felicitatèque, ut nullo è nostris desiderato, multos hostes occiderint. Secundo impetu in alteram eorum cohortem delati, integram victoriam reportavère. Septem Arioli in prælio cecidère, tres vincula induerunt, duo fugère, captivi plurimi, evocatâ è latebris imbelli turbâ, postmodum Catechumenorum numerum auxère. Res fœda visû erat, passim in locis, ubi hostes pernoctârunt, conspicere muilata semitostaque infantium & Indorum corpora, aut reliquias nefandarum epularum, aut Antropophagis destipata fercula. Inter quæ corpora, ubi Neophytorum Dux fratris sui semialsatum cadaver reperit, infremuit, simulque lætitiâ exiliit, quod tam fœda monstra de medio sublata fuissent. Primarius victoriæ fructus fuit, vicinitatem omnem Christianis partibus conciliaffe, adeo notabili numero, ut non diu post, censu factò, bis mille suprâ ducentas in Jesu-Mariano oppido, & extra oppidum octingentas familias, Socii in album retulerint: quamquam ex tanta multitudine certum est non omnes convenisse. Cùm verò iniretur numerus infantium occisorum, aut ab Antropophagis devoratorum, conjectatione factâ ex superstitionibus, repertum est, trecentos circiter, præter adultos, lanienæ cessisse: quos omnes satis constat Fidei Christianæ odio occisos fuisse, nam conjurati id præcipuè intendebant, ut Christianos mores cum Patribus nostris eliminarent, & in conventiculis suis sigillatim Petrum Molam & Antonium Bernal è nostris igni destinârunt, jactitabantque Arioli se eorum oculos, tanquam sorbilia ova, sorbituros. Forma, quam emissarii vèteratores usurpabant ad rebaptizandos Neophytos, hæc erat. Ego te abluo, ut Baptismum Christianorum eluam.

**T**ANTA peste amotâ, cum alio malo certatum est. Martinus Ledesma Paraquariæ Prætor, novis Parana oppidis ex Senatûs Platensis mandato lustratis, in eam opinionem (instigantibus præsertim Assumptionis urbis civibus) venerat, ut existimaret duo Guairaniæ oppida ad proxima Assumptionis urbis loca trãsferri, & cæteras Parana colonias cum Guairaniæ reliquiis Assumptionis civibus servire debere; quod ut vinceret, sæpiùs explosam recantabat cantilenam: Paraneses nempe Assumptionis civium armis subjugatos, & Guairaniæ populos jam olim privatorum hominû servitiis fuisse obnoxios. Quibus rebus repugnabat Societas, affirmans Paraneses solâ Cruce Christo & Regi Catholico fuisse domitos, eaque conditione jugum accepisse, ne privatis hominibus aliquandò servirent; sed uni Regi Catholico vectigales essent. Verùm quia lis trahebatur, & ad Senatûm Regium delata erat, Franciscus Diastanius, è Jesu-Mariano oppido ab Provinciali revocatus, in Peruviam cum legitimis instrumentis concessit. Interim Petrus Romerus, Antonius Ruifius, Claudius Roçerius, & alii antiqui Patres, ad Assumptionis urbem Prætorem sequuti, juramento affirmavère, ab Societatis hominibus solâ Cruce armatis Paraneses Indos Christo Regique Catholico fuisse subjugatos. Quod cùm interposito etiam jure-

jurando

jurando è Franciscana familia Sacerdotes integerrimi, & viri alii omni exceptione majores, asseruissent, accedente præsertim Senatûs decreto, deferbuit calumnia, nunquam satis extinguenda, quòd identidem recalescat in plerorumque civium animis servitiorum amor, adeò cæcus, ut evidentia jura aut non videat, aut videre se, magnâ cum Reipublica perturbatione, dissimulet. Quod ad Guairaniæ oppidorum reliquias attinet, levius tractabatur, cum constaret de eorum præsentis miseria. Etiam Argentei fluminis Prætor Stephanus Avila, privatim Societati offensus, Neophytis nostris faceffivit negotium: nam litteris Regi Catholico inscriptis persuadere conatus est, fundari debere urbem in Urvaicæ litore ad coëreendos, ut aiebat, populos ab Societate reductos: quod quam nocivum Apostolicis progressionibus foret, ex prænarratis satis perspicuum esse arbitror. Sed Prætoris litteræ nulum pondus apud Senatûm Regium in Hispania habuere: nam ab Didaco Botoa misso earum antidoto, fides habita est viro integerrimo, rem Christianam & Regis Catholici obsequium sincerè & non ex privata utilitate procuranti.

UTRIUSQUE Prætoris molestias utrumque dispunxit adventus novorum Sociorum ex Europâ in portum Boni aëris advectorum: ad quos trahendos, ante quinquennium ex eodem portu solverat Joannes Baptista Ferrufinus, qui ab Rege Catholico facillè impetrarat navigationis expensas, & ab Mutio Vitellesco Generali fieri delectum per Hispaniam & Italiam. Sed ubi delecti Socii Ulisipponem convenire, difficile fuit navim reperire, quòd classis adornaretur in Brasiliæ subsidium, & architalassus naves omnes pro transportando milite Regio locavisset. Unde factum, ut Socii seriùs solverent, quàm destinaverant; non sine providentiâ Numinis, eâ dilatione utentis ad juvandos ipsos classarios & milites vectoresque in Gaulis Indiæ Orientalis, necnon remiges in triremibus Regiis animarum subsidio defectissimos. Impetrato navigio vela jam facientes, in piraticam Maurorum incidere, exiguo periculo, quòd in comitatu armatarum navium navigarent: Secundo cursu usque ad gradum circiter vigesimum Australis altitudinis provecti, variis postmodum tempestatibus agitati, ex ipso Argentei fluminis pænè ostio Brasiliam versùs vela vertere, & ibi hyemare coacti sunt. Rector Collegii Januariensis, cognito, Socios in portu Omnium Sanctorum exscendisse, navigiolum cum copioso cibatu mittit, mandatque sedis nostræ Omnium Sanctorum Præfecto, suis expensis alar carissimos hospites, donec tempus novæ navigationis appeteret: nec segniùs præstitum, quàm imperatum; Patribus Omnium Sanctorum & Piratininganis, ad quos ex parte diverterant, omni officiorum genere viros Apostolicis laboribus destinatos, religiosissimâ caritate excipientibus. Januario mense ad portum Boni aëris appullos Paraquariensis Provincia benevolentissimè excepit: refectique, in varias partes, viginti numero, terrâ fluvioque sunt missi. At Joannes Baptista Ferrufinus in Chilense regnum abiit, ex designatione Generalis Vice-provincialatûs officio functurus, nec inde nisi post decennium ad regendam hanc Provinciam rediturus. Hoc anno è Tucumania missi duo Socii ad loca Peruaniæ ditioni subjecta Taricam versùs excurrentes, inter alia superstitionosa dæmonis machinamenta, hoc notabile commentum reperere. Nonnulli Sacerdotes triginta Missas ab Divo Bernardo nuncupatas, non interruptim totidem diebus, præmissis Psalmis pœnitentialibus, jejniis & flagellationibus, faciebant, & pro hac multiplici, si Superis placet, pietate, exigebant quingentos florenos, eamque summam persolventibus promittebant, tutos eos fore ab hostibus, & morte repentinâ, postque accepta lethalia vulnera, sine pœnitentia non morituros, nec aliquando adjudicandos æternis ignibus; sed Christum; Reginam Cœlorum, multosque Angelos, è Cœlo venturos ad eorum animas in beatitudinis sedes transportandas: id olim promissum ab Summo Pontifice Divo Bernardo. Socii has dæmonis technas evolventes, plebeculæ indemnitati consulere, quorum unus ad Chiriguanas, ubi Ignatius Martines versabatur, per fragosissimos scopulos penetravit. Cordubensem tractum, & cætera Tucumania loca, Socii majori labore, quàm fructu, excolebant: bello Calchaquinenfi, & peste, flores ante frugem demerentibus.

*Senatus Regium Societatis fuit.*

1636.

CAPUT  
XXVI.  
De procuratore Joannis Baptistæ Ferrufini.

*Classarii adjuti.*

*Januariensis Collegii Rectoris caritatis.*

*Et Brasiliæ vicariorum Sociorum.*

*Joannes Baptista Ferrufinus Vice-provincialis.*

*Error perniciosus ablegatus.*

CAPUT  
XXVII.  
Itatinenses  
Socii variè  
affliguntur.

Ab Assum-  
ptionis civi-  
bus.

Favet Socie-  
tati Senatus.

Calumnia  
explosa.

Metu Neo-  
phyti disper-  
guntur.

Pestis.

CAPUT  
XXVIII.  
De vitâ &  
morte Di-  
daci Ra-  
çonierii.

Raçonierii  
patria.

Navigatio.

Studia.

Excursiones.

**I**N Itatinensi regione pergebant elaborare iidem, qui oppida fundaverant, Di-  
dacus Raçonierius, Justus Vanfurkius, & Nicolaus Enartius, subsidia Sociorum  
sine fine ab Provinciali postulant, ut coloniarum numerum, reductis vicinis natio-  
nibus, auferent. Sed frustra erant eorum vota, quia supplementum ex Europa  
nuperrimè advectum Collegia & fundata alibi oppida exhauserant. Igitur quod  
candidatos constructis jam coloniis aggregarent. Quorum progressibus non parum  
obstebant Assumptionis urbis Magistratus civilis & ecclesiasticus, adunatis consilii  
contendentes, ad cives derivare Neophytorum servitia. Et quoniam non ignora-  
bant Societatem ejusmodi postulationibus ex Regis Catholici indulto refragaturam,  
id excogitavere, ut inductis externis Sacerdotibus, Socios inde abducerent: & jam  
parochos elegerant, indubiè in ea oppida inducendos, nisi Senatus Regius Chuqui-  
facensis, admittente Francisco Diastanio, intercessisset: severo edicto mandans, ne  
Societatis labores intempestivis vexationibus contra Regis voluntatem inturbaren-  
t. Quo in negotio illud singulare evenit: nam cum viri primarii usi fuissent  
falsis testibus ad calumniam fingendam contra Apostolicos viros, & instrumenta  
intentatæ calumniæ in Peruviam ad Senatum Chuquisacensem misissent, unus ex his  
primoribus, conscientia urgente, secreto libello ad eundem Senatum misso, se re-  
tractavit, affirmans, potentis viri autoritate eò se deductum fuisse, ut litteris ab  
Lycophantis contra Societatem confictis syngrapham adderet. Quâ reclamacione  
cognitâ, Senatus calumnias, non sine authorum dehonestamento, explosit, Socie-  
tatisque jus factum tectum conservavit. Non potuit tamen vitari damnum ex pravis  
malevolorum consiliis enatum, quorum fama ubi ad Itatinenses Neophytos pervenit,  
multi ad Ethnicos servitiorum metu transiere; ipsis Pataguis terrorem augentibus,  
falsoque rumorem spargentibus, visas esse numerosas cymbas cum armatis cohorti-  
bus & catenarum nexibus ad Neophytos subjugandos, & in captivitatem abi-  
gendos. His calamitatibus accessit pestis, æquè Ethnicorum ac Neophytorum  
pagis infesta, quos dum per paludes, sylvas, antra, & scabrosa loca, Socii indagant,  
multis mortalibus Exhomologesi, & Baptismo expiatis, gloriosam fanè laborum  
messam retulere.

**M**ITIGATO pestis furore, Didacus Raçonierius & Nicolaus Enartius ægro-  
tate cœperunt, ignota de causa: quamquam suspicio fuit utriusque ab nescio  
quo Barbaro lentum venenum fuisse infusum. Primus sublatus est Didacus Ra-  
çonierius, Itatinensis missionis præfectus fundatorque, qui in Flandrobeltica anno  
sæculari nobili Centurione Burgundo natus, postquam Trajecti ad Mosam adole-  
scentiam honestis artibus excultam piè transegerat, undevigesimo ætatis anno  
Societatem Jesu Mechliniæ inivit, tantâ genitoris offensione, ut deinceps ab aspectu  
filii abstinere statuerit. Posito tyrocinio, philosophicis scientiis imbutus, per ali-  
quot annos litteras humaniores non sine laude docuit, donec in Indiam cum Gaspare  
Sobrino navigaret. In navigatione, adhuc linguæ Hispanicæ imperitus, ad vectores  
& nautas utiliter admodum singulis propè diebus doctrinam Christianam explicavit;  
adeò nullius offensione, ut omnes magis æstimatorum malè tertiata ejus verba, quàm  
aliorum culti idiomatis modulos. Cordubæ Tucumanorum, impatiens quadrien-  
nalis Theologiæ curriculum, summis precibus ab Majoribus postulavit, ut decurrato  
studiorum spatio, quamprimum se ad Indorum curam amandarent: quod ut impe-  
traret, ad controversas totius Scholasticæ Theologiæ sententias problematicè de-  
fendendas, ante præfinitum tempus, se obtulit, præstititque tantâ ingenii æstima-  
tionem, quantam ferè nullus ante eum hætenus in Cordubensi Academia consequutus  
fuerat. In Guairaniam missus, Neophytos Catechumenosque omni ope juvit.  
Gualachos, vagabundos homines, trimestri integro, nullo commætu instructus,  
inediâ panè confectus, sub dio & humi cubans, inter quotidiana mortis pericula,  
per paludosa & sylvestria loca, nudis pedibus sequutus, nihil omisit, quod profutu-  
rum existimaret ad perversam gentem Christo lucrandam. Villaricanos aliquos,  
Indorum libertati insidiantes, magno animo compescuit. In transmigracione

Guairaniam

Guairaniæ multa cum Sociis passus, grande de se specimen dedit. Itatiniensi expeditioni præpositus primo anno quatuor oppidorum fundamenta jecit: quorum tribus in origine ab Mamalucis destructis, non despondens animo, dispersam gentem, ædificatis aliis oppidis, tum per se, tum per Socios, iterum reduxit. Ter intentatam à Barbaris necem cælesti ope evasit. Pro defendendis Neophytis suis, Mamalucorum sclopetis nudatum pectus multoties obtulit. Sæpè biduum sine cibo transiegit. Nunquam culcitram, nunquam cupediis, sæpè cilicinâ veste, plerumque corio indurato pro lecto, proque omni cibo sylvestribus radicibus utebatur. Ultra Itatinensem provinciam excurrere destinans, Guanianarum idioma utcumque didicit. In diurnâ expeditione, fame grassante, tostis locustis se sustentavit. Si quandoque numerus conversorum ad fidem suis votis non respondebat, hac se cogitatione consolabatur, quod Angeli custodes unius animulæ curam per multos annos lubenter suscipiant; hinc fiebat, ut æquè paucorum ac multorum salutem, datâ occasione, se totum impenderet. Singulorum Apostolorum & Evangelistarum festos dies præveniebat octiduo jejunio, ad impetrandum spiritum Apostolicum. Præter stas preces, cum Deo magnam noctis partem familiarissimè colloquebatur. Sacrificans, aut aliter Deum orans, sæpè suavissimis lacrymis perfundebatur. Nunquam negotium inconsulto Deo occurrabat. In rebus magni momenti, regulis electionis ab Divo Ignatio traditis utebatur. Singularissimo in Christi humanitatem amore ferebatur, in cujus animæ venerationem ex concepto voto decies sexties externæ aut internæ caritatis actus quotidie renovabat. In memoriam Sacratissimi Corporis Christi sexties etiam decies voluntariâ penâ se multabat. At verò ut fructuosè Reginam Cælorum coleret, voto se adstrinxerat pari numero interiùs, aut exteriùs, humilis animi parvitatem profitendi. Singulas vitæ humanæ actiones ejaculatoriâ præce ad Deum dirigebat. Religionis vota observavit rigidissimè. Aliis præpositus autoritate utebatur, ad deligenda pro se domùs deteriora. Semel ab uno è subditis coram laudatus, ita excaudit, ut abs se hominem facessere, & extra cubiculum suum abire, jussisset. Tam sibi rigidus, quàm aliis blandus erat, præsertim Indis, quos ut amantissima mater omni opè sublevabat. In ægritudine enixè postulabat à Domino, ut intenderet morbi dolores, ad compensandam intensiorem mali lenitudinem: identidemque usurpabat has voces. *Quid hoc, quòdcumque est, quod patior, si conferatur cum Martyrum tormentis? auge dolores, ô Deus, & si tua sit voluntas, aterni sint hi dolores mei.* Moriens ab corpore suo veniam petiit, quod id inclementer nimis tractasset. Inter hos pietatis affectus in humili Indorum pago, ad quem diverterat, animam placidissimè exhalavit. Cadaver in sacello ramali, vix trium personarum capace, magno Barbarorum lætu sepultum est. Nostrum Raçonierium supra communem modum luxit universâ Provinciam, testata in eo amissum hominem Indis utilissimum, Apostolicarumque virtutum verè prototypum. Franciscus Valquius Provincialis, auditâ ejus morte, asseruit Didaco Raçonierio, si diutiùs vixisset, non tantùm potuisse totius Provincie, sed etiam universæ Societatis regimen tutò committi: cum non parvâ Flandro-belgicæ laude tales viros abs se ex instituti nostri rationibus amandantis, & augendæ gloriæ divinæ conversionique Barbarorum generosè pieque consecrantis. Elato Raçonierio, Justus Vansurkius cum Nicolao Enartio ex gravi morbo utcumque convalescente, collato consilio, ad Paraquatia metropolim centum leucarum itinere properavit, subsidia Sociorum & rerum ad continuandam expeditionem idonearum ab Collegii Rectore postulaturus. Frustra tamen: nam pestis per urbem & suburbana loca serpens, pauculos Collegii Socios occupatissimos habebat. Ad Itatinenses suos redeunti nuncium in itinere allatum est, de morte Nicolai Enartii, & Mamalucorum adventu, quarum rerum (quoniam ad initium sequentis anni spectant) dilatâ narratione, aliò tantisper me confero, novis calamitatibus narrandis lugubrem stylum accommodaturus.

**A**NNO jam adulto, Antonius Ruisius Guairaniæ diurnâ præfecturâ & magnis virtutibus clarus, pro Petro Romero Sociorum in Paranensi, Urvaicensi

R 1 2

&amp; Tapensi

Itatinensem  
Præfecturâ.

Generositas.

India.

Exercitiâ  
pietatis.Paupertatis  
amor.

Patientiâ.

Mors.

Dicit.

Flandrobel-  
gica Provin-  
cia laus.CAPUT  
XXIX.  
Antonii  
Ruisii Præ-

fecturae ini-  
tius aduer-  
sia rebus in-  
signitur.

Romeri Pra-  
fectura sta-  
tua.

Posta.

Fames.

Sudar por-  
temusae.

Numerus  
baptismo-  
rum.

CAPUT  
XXX.

Jesu-Ma-  
rianum op-  
pidum ab  
Mamalucis  
destruitur.

Mamalucorū  
irruptio.

Numisma  
Immaculatae  
Virginis sa-  
lutare.

Socii vulne-  
rati.

Barbara  
mulier pu-  
gnat.

Neophyti  
vincuntur.

& Tapensi, provinciæ elaborantium, praefectus designatur. Quam praefecturam per septem annos & aliquot menses ipse Romerus tanto animarum proventu administravit, ut cum decem solummodo oppida partim ad Paranam, partim ad Urvaicam, regenda post necem Rochi Gonzalvii decessoris sui accepisset, viginti-quinque ( ut omittam duo alia designata ) successori suo tradiderit: spesque factis longè major erat, nî eam pestis, & belli turbo, evertissent. Nam ex locis mari Atlantico obversis advecta lues, Paranam, Urvaicam, & Tapensem regionem miserum in modum afflictauit. Damna in singula oppida ex lue allata sigillatim non recensebo, satis fecisse ratus, si dixerò, Sociorum in agris juvandis labores, Indorumque calamitates, fermè fuisse ubique aequales, & fidem prope humanam excessisse: nam singulis aut binis Sacerdotibus nostris incumberebat onus, agrorum corpora & animos curandi, adeò magno numero, ut in Jesu-Marianâ coloniâ mille & quingenta, apud Caaroenses octingenta & quinquaginta Barbarorum capita, ut alios taceam, post susceptum Baptismum paucorum mensium spatio sepulta fuisse constet. Eosdem populos ex peste nata fames postmodum infestavit. Sed majus malum timebatur à Mamalucis, dudum in Sociorum labores intentis, & novo portento praenunciatis. Nam in Sancti Michaëlis oppido imago Christi post flagellationem vestes quaerentis, copiosè bis sudavit, attentis ad similia signa Sociorum animis, non semel provinciarum vastationem denunciata. Inter has calamitates solatio fuit, praeter benè magnum Infantium numerum, septingentos & quinquaginta-tres adultos; ex Theresianis centum & quinquaginta-novem supra mille provectæ ætatis capita; ex Sanctorum Cosmæ & Damiani incolis sexcentos & nonaginta-novem, praeter pueros; ex Araricanis sexcentos & quinquaginta-quatuo; ex Caaroënsibus mille & sexaginta-quatuo; ex Sancti Josephi inquilinis quingentos & quinquaginta-septem baptizasse. Quibus si addas numerum baptizatorum in oppidis trans Igaïm positis, necnon in semotâ Sancti Joachimi coloniâ, & in Urvaicænsibus Paraquensisque sedibus, nemo dubitabit hunc annum fuisse Cælitibus gratissimum.

**D**EFUNCTUS praefecturâ Romerus, Jesu-Mariano oppido, quod in finibus Tapensis Provinciæ erat, praeficitur: in quo oppido, utpote hostium incursionibus obnoxio, ex Praetoris Regii praescripto, adnitente Didaco Boroâ Provinciali, extemporalis opere munitionem Neophyti extruere cœperant. Quâ in redum sunt, Mamaluci cum mille & quingentis Tupicis, contractâque per vim in itinere numerosâ Ethnicorum manu, oppidum repente invadunt: irrupentibus obstiterè fortiter quadringenti Indi, cæteris pro more gentis ad quotidianam rusticationem venationemque dilapsis. In prima oppugnatione res mira accidit, nam Antonio Bernal, Societatis nostræ adjutori, inter Neophytos pugnanti, glans plumbea digiti partem cum abstulisset, continuato impetu in sacrum numisma Conceptæ sine macula Virginis pectori appensum incidit, nullo illato damno, nisi quod numisma sui vestigium cuti ejus impresserit. In ardore pugnae Joannes Cardenas, alter Societatis adjutor, explosione bombardarum bina vulnera accepit, Petrus Mola in capite læsus est. Petrus Romerus omnium telis impetitus, ubique versabatur, oppressis succurrebat, vulneratis Sociis aderat, expeditos animabat, vi ab ingressu hostes arcebat, unus multa officia obibat. Quâ verò parte Mamaluci ferociùs insistebant, Maria, Barbara mulier (adhuc superstes) memorabili prorsus apud posteros exemplo, virili veste sexum mentita, praetensam hastam in hostes non muliebriter vibrans, ferocientem Tupicum occidit, diuque præliando (uti ab ejus ore didici) instantes manipulos arcuit, & populares suos ad repugnandum confirmavit. Sed hostes numero & armis potiores, injecto in templum, ubi imbellis multitudo versabatur, igne, certis conditionibus loco tandem potiti sunt. In deditos contra pacta rabiem exerceentes, nullo sexûs & ætatis discrimine, in cremato oppido multos mactavère: nequicquam reclamantibus Sociis, carissimos in Christo filios omni ope servare contendentibus. Romerus pro Jesu-Marianorum Ducis uxore captiva, & aliquot aliis, cum latronibus de pretio pepigit; sed, praeter ado-

lescentem

lescentem unum, nullum alium recuperavit, captivis ipsis & representatâ mercede spoliatus. Capto oppido, prædones per circumjacentes villas effusi, quoscumque potuere in servitute abegere; satisque constat, ex numerosissima colonia vix quartam partem fugâ salutem quævisse. Ex hostibus in pugna, præter vulneratos, quinquaginta-quinque cecidere. Finito prælio, dissimulato vulnerum suorum dolore, Socii faucios ex utraque parte adjutum ivere, moribundos Sacramento expiantes, mortuosque sepelientes. Quam in re memorabile est, quod de captivis duobus domi nostræ educatis narratur, qui piis verborum affectibus, pro ut fieri ab Societatis hominibus viderant, moribundos ad ultimam luctam juvare visi sunt: stupentibus ad tantam pietatem hostibus, & adolescentularum formosissimas, ut eos ab Patrum amore averterent, offerentibus: quibus constanter repudiatis, se castè pièque ab suis Sacerdotibus educatos, ab talibus spurciis abhorreere respondebant: raro prorsus in novis hominibus in captivitate, & ætate juvenili, libidinis temperamento, pietatisque exemplo. Ab hostibus quadriduo Socii detenti sunt, ne ad alia Neophytorum oppida pergentes consilia sua præverterent. Sic JESU-Marianum oppidum ante triennium fundatum, in quo hæcenus Socii sex mille & quinquaginta-septem Barbaros baptizaverant, longèque plures in album Candidatorum retulerant, destructum est. Cujus reliquæ aliò translatae lugubrem recordationem usque adhuc florentissimæ quondam colonix, omnium animis, & præsertim meo (nam JESU-Marianorum per aliquot annos curam gessi, geroque) representant.

**D**UABUS leucis aberat Sancti Christophori oppidum ab JESU-Mariano, numerositate etiam famosum: nam quamvis non integrum biennium ab eius fundatione non intercessisset, tamen in eo Societas bis mille & trecenta capita sacro Fonte immerserat, restabantque totidem Catechumeni & infantes suo tempore immergendi: ad quos cum pervenisset fama invasionis, Augustinus Contreras, qui ibi solus curabat, multitudinem quantam maximam potuit, ad Sanctæ Annæ oppidum deducit. Vix in tuto erant, quando Mamaluci desertam coloniam invadunt, quam ut inanem vident, illico viciniam circum omnem explorant, villas depopulantur, è latebris eductis vincula injiciunt, more suo omnia hostiliter infestantes. Augustinus Contreras ad suum oppidum redire ausus, latrones adit, obsecratque, ne vellent filios in Christo abs se genitos, ceu pecora, abigere: sed, præter dicta, & duos adolescentes infimis precibus impetratos, nihil recuperavit: Mamalucis ad JESU-Mariani ruinas cum præda violenter se recipientibus.

**I**NTERIM Romerus mille & sexcentos Neophytos, partim ex JESU-Marianis fugâ dilapsis, partim ex Sanctæ Annæ & Sancti Christophori aliisque oppidis raptim collectos, quos perditas res recuperandi desiderium, aut amitendi metus stimulabat, ad Sancti Christophori oppidum comitatur: quod etiam quadriduo, postquam eò venerant, centum & viginti Mamaluci, belli robur, cum mille & quingentis Turpiciis advolvère: qui prælio iniro, latrocinandi usu & armorum genere feroces, quamvis in primo conflictu retrocessissent, nostris tandem Neophytis, inæqualibus armis pugnantibus, potiores fuere. Igitur eorum multis in captivitate abactis, Romerus eò unde venerat, ad Sanctæ Annæ cum gentis reliquiis, retrogreditur. Sanctæ Annæ oppidum supra ter mille capita censebat, florebatque omni genere virtutum sub Josephi Oregii curâ, qui nongenta capita, peste paulò ante invasionem grassante, Sacramentis procurata sepelierat, suppleveratque vitâ functos novis accessionibus Barbarorum, magno numero ei se excolendos tradentium. Id oppidum trans Igaim etiam positum patebat prædonum injuriis, si suo loco remaneret: quare de eo retrahendo agitatum est. In his rebus dum sunt, Antonius Ruifus Sociorum Præfectus eò advolat, vocatisque in consilium vicinorum oppidorum Sociis, & Neophytorum primoribus, de summâ rei deliberat. Sententia plurimorum fuit, JESU-Marianorum & Sancti Christophori reliquias cum Sanctæ Annæ municipiis eis Igaim ad Nativitatis oppidum traducendas esse, ut fluvio, & aliarum coloniarum proximitate, numeroque se tuerentur. Postquam id magno

*Socii omnibus optulantur.*

*Duorum adolescentum pietas.*

*Cassitas.*

*Numerus reduktorum.*

**CAPUT XXXI.**  
*Sancti Christophori colonix devastatio.*

*Augustini Contreras sollicitudo.*

**CAPUT XXXII.**  
*Sanctæ Annæ incolæ oppidum suum deferunt.*

*Neophyti infeliciter pugnant.*

*Antonius Ruifus curat.*



tumultu factum est, cymbæ omnes ad portum unum sub terreo tumulo in formam castelli extemporaliter exstructo, eo sine retractæ sunt, ut & Neophyti ab hostibus fugientes accommodè Igaïm transmitterent, & ipsis prædonibus transcurrendi commoditas subtraheretur. Præterea variis in locis fluvius, quæ vadari poterat, milite firmatus est: & trans ipsum Igaïm insidiæ in adjacentibus nemoribus collocatæ sunt, unde in palantes latrones ex improviso effusarmati Neophyti, hostium non paucos, indemnes ipsi, interfecere.

## CAPUT

XXXIII.

Gesta post devastationem oppidorum narrantur.

Fama calamitatum augetur.

Caapienses, Caarocensesque transfugunt.

Ab Paranensibus recipiuntur.

Auxilia quaeruntur.

Didacus Boroa hostibus se opponit.

Ad Regem scribitur.

Littera miraculo servantur.

Numerus abactorum ab Mamalucis.

**I**NTEREA ubique trepidabatur, Jesu-Marianis fugientibus, famam calamitatis ubique spargentibus, & in immensum augmentibus: narrabant enim deleta esse cuncta Tapensis provinciæ oppida, hostes Urvaicensibus imminere, plerosque Patrum de medio crudeliter sublato. Auxit metum Antonius Ruifius, cui ferebant cœlitus revelatum fuisse, de novo fundata ad Urvaicam oppida aliquando ab Mamalucorum furore loco motum iri; & ipse, audito, hostem per Tapensem regionem grassari, autoritate usus præceperat Sociis Urvaicensibus, ut igne oppidis injecto, gentem omnem versus Paranam in tutum reciperent. Quod mandatum statim accipientes Caasapaminenses, templo suo domibusque concrematis, effusâ fugâ (quamvis hostis quadraginta leucis abesset) ad Paranam se contulere. Hos sequuti Caaroenses, patrium etiam solum, incenso oppido, deseruere. Et jam Caapienses, Caasapaguaensesque fugere inceperant, cum Didaci Boroa Provincialis mandata perferuntur, jubentis, ne se quis loco moveret, antequam ipse coram rem totam perspexisset. Acceperat is invasionis nuncium in itinere ex Assumptionis urbe ad Paranam veniens, quò dum pervenit, mille & quingentis Caasapaminensium capitibus ad desertam concrematamque patriam redire renuentibus occurrit, quos omnes Itapuanis commendavit. Paululum progressus obviam habuit Caaroenses, quos ad reliquas Paranae colonias remisit, donec maturè de reaedificandis tutiori in loco oppidis consultaretur. His rebus intento trepidum nuncium adfertur, Josephum Oregium fugitivos Neophytos comitantem in desertis locis errore viæ perditum fuisse. Triduum hæc fama anxios tenuit, quoadusque nunciatum est comparuisse. Ex itinere, Provincialis à Paraquariæ Prætoris auxilia postulans, pro responso accepit, ab iisdem Mamalucis Itatinenses ex adversa parte etiam vexari, nec è Republicæ bono videri, si copiolæ paucorum civium in tot loca distraherentur. Prætoris Argentei fluvii filius, militiæ Hispanæ præpositus, alias res causatus, & Civitas Sancti Joannis, auxilia etiam denegavere. Didacus Boroa externorum subsidiorum spe dejectus, mirabili celeritate ad Tapensem provinciam properat, dispersatos hinc inde Neophytos in unum eogit, fortissimorumque Barbarorum ex variis oppidis haberi delectum imperat: quorum in comitatu trans Igaïm ire ausus est, eo sine, ut saltem metu injecto prædonum audacia infringeretur. Sed elapsis cum præda hostibus, in destructis oppidis nihil nisi cadavera virorum fœminarumque crudelitate oppressorum, & in Jesu-Mariani templi ruinis altare scedè conspurcatum reperit. Humatis corporibus, invasionis seriem exquisitis litteris ad Regem Catholicum scripsit. Quæ litteræ, ducentis ab Lusitania leucis summâ perfidiâ in mare projectæ, miraculo ad litus Ullisipponense postmodum repertæ, Regique traditæ sunt: cum æquali Sociorum laude, & prædonum infamia. Secundum id, destructorum oppidorum incolas in Caaroensem, Caasapaminensemque agrum cum Sacerdotibus transtulit, ibi tamdiu in desertis villis nutriendos, donec commoditas restituendæ rei appareret. In hac depopulatione viginti-quinque millia partim Neophytorum, Catechumenorumque ab Sociis reductorum, partim Ethnicorum eorundem curæ destinatorum, ab Mamalucis in Brasiliam abacta fuisse (ut mortuos in itinere taceam) satis constat. Sic Tapensis provinciæ Socii spem promovendæ rei ultra Igaïm amiserunt, & metum alterius jacturæ altè concepere, non diu post ad novos luctus calamum meum citatura.